

१९५४

नेपाल बैंक लिमिटेड

1938

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

नेपालको पहिलो बैंक

स्वामित्व नं. स. ७०२४

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट कर्तव्यको इजाजतपत्र प्राप्त संस्था

नेपाल बैंक लिमिटेडको आकर्षक कर्जा सुविधाहरू

सरल प्रक्रिया तथा सुलभ ब्याजदरमा उपलब्ध छन्...

24/7

कल सेन्टर: ०१-५१७१९९९

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

प्रधान कार्यालय: धर्मपाल, काठमाडौं
कल सेन्टर: ०१-५१७१९९९
टोल फ्री नं.: ९६७००९३०३०३

नेपालको पहिलो बैंक
www.nepalbank.com.np

आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता

सल्लाहकारहरू

तिलक राज पाण्डेय
प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

समता पन्त
नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

लक्ष्मण पौडेल
सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

विश्वराज बराल
सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

प्रकाशकुमार अधिकारी
सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

होमबहादुर खड्का
सहायक प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

लेखन, सम्पादन तथा व्यवस्थापन

विश्वराज भण्डारी
वरिष्ठ प्रबन्धक/प्रमुख
बजारीकरण तथा अनुसन्धान डिभिजन

सुनिता बिष्ट
प्रबन्धक
बजारीकरण तथा अनुसन्धान डिभिजन
तथा
डिभिजनका सम्पूर्ण कर्मचारीहरू

शुभकामना

वित्तीय साक्षरता आजको आवश्यकता हो किनभने वित्तीय रूपमा जागरूक व्यक्तिहरूले लिने आर्थिक निर्णय सही र प्रभावकारी हुने हुँदा यसले समग्र अर्थतन्त्रमा नै सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । वित्तीय साक्षरतावाट जनताले वित्तीय ज्ञान र चेतना प्राप्त गरी बढीभन्दा बढी बैकिङ सेवा-सुविधाहरू उपभोग गर्न सक्दछन् जसले गर्दा जनतासँग छरिएको आय बचतका रूपमा बैकिङ सञ्जालमा भित्रिने र सोही बचतको समुचित परिचालन गरी उत्पादनमूलक क्षेत्रमा कर्जा तथा लगानी वृद्धि भई आर्थिक कृयाकलापको विस्तार र वृद्धि हुन जान्छ । यसर्थ, नेपालको पहिलो बैंक भएका नाताले नेपाल बैंक लिमिटेडले आफ्नो स्थापनाकाल वि.सं. १९९४ देखि नै आम जनताहरूमा वित्तीय पहुँच बढाई वित्तीय साक्षरताका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलिरहेको कुरालाई किमार्थ नकार्न सकिदैन । साथै वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमलाई समयसापेक्ष रूपमा थप व्यवस्थित बनाउन र यस कार्यक्रममा जनसहभागिता बढाउनुपर्ने अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय साक्षरता मार्गदर्शन, २०७८ जारी गरेको छ । सोही मार्गदर्शनलाई नै मुख्य आधार मान्दै वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी सन्दर्भ-सामग्रीका रूपमा वित्तीय साक्षरताका विविध पक्षलाई संलग्न गरी सन्दर्भ-पुस्तकका रूपमा ‘आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय साक्षरता’ शीर्षकको पुस्तिका तयार गरिएको छ । यस पुस्तिकाले लक्षित वर्गमा वित्तीय ज्ञान, चेतना र सीपोको अभिवृद्धि मात्र नभई बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले उपलब्ध गराएका विभिन्न वित्तीय सेवाहरूको प्रयोग गरी प्रभावकारी आर्थिक निर्णय लिने क्षमताको विकास गर्नेछ र आधुनिक वित्तीय प्रविधिको प्रयोगलाई सरल, सहज र प्रभावकारी बनाउनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु ।

यस पुस्तकको लेखन तथा प्रकाशन कार्यमा महत्त्वपूर्ण योगदान गर्ने नेपाल बैंक लिमिटेड, प्रधान कार्यालय बजारीकरण तथा अनुसन्धान डिभिजनलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु साथै आगामी दिनमा प्राप्त हुने अमूल्य सुझावहरूलाई समेटी विषयवस्तुलाई थप परिष्कृत गर्दै निरन्तर रूपमा यस पुस्तकको प्रकाशन भइरहनेछ भन्ने अपेक्षा पनि गर्दछु ।

(तिलक राज पाउडेय)

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

विषयसूची

पेज

१. शुभकामना	
२. प्राक्कथन	१
३. वित्तीय साक्षरता	३
४. नेपालको वित्तीय प्रणालीको अवस्था	५
५. नेपाल राष्ट्र बैंक : मुलुकको केन्द्रीय बैंक	८
६. नेपाल बैंक लिमिटेड : नेपालको पहिलो बैंक	९
७. बैंकिङ क्षेत्रको भूमिका	१२
८. ग्राहक पहिचान	१३
९. बैंक खाता	१६
१०. बैंक कर्जा	१८
११. पारिवारिक खर्च व्यवस्थापन र बजेट निर्माण	२०
१२. बजेट रणनीति	२१
१३. बचत	२२
१४. लगानी	२४
१५. लघु उद्यम / व्यवसाय	२५
१६. सेयर	२५
१७. सिआस्वा	२७
१८. म्युचुअल फन्ड	२७
१९. चेक	२८
२०. विदेशी विनियम	२९
२१. मनिचेन्जर	३०
२२. सम्पत्ति शुद्धीकरण	३०
२३. विप्रेषण	३१
२४. बीमा	३३
२५. डिजिटल बैंकिङ	३५
२६. गुनासो व्यवस्थापन	४०

प्रातकथन

वित्तीय साक्षरताले कुनै पनि देशमा वित्तमा पहुँच, वित्तीय ज्ञान र चेतना वृद्धि, वित्तीय सुरक्षा, वित्तीय उपभोक्ता संरक्षण र वित्तीय समावेशीकरण गर्न सहयोग गर्दछ । वित्तीय क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको विकास भएसँग वित्तीय साक्षरताको अन्तरसम्बन्ध वित्तीय डिजिटलाइजेसनसँग पनि रहेको छ । वित्तीय शिक्षाले कुनै पनि व्यक्तिसँग भएको स्रोतसाधनको प्रभावकारी एवम् मितव्ययी उपयोग गर्ने ज्ञान प्रदान गर्दछ भने वित्तीय समावेशीकरणले क्षेत्र, लिङ्ग, वर्ण, जात आदिका आधारमा कुनै भेदभाव नगरी समान रूपमा वित्तीय संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने औपचारिक वित्तीय सेवा पुऱ्याउनुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण राखदछ । वित्तीय साक्षरताको प्रमुख लक्ष्य भनेको वित्तीय सेवाहरूको पहुँचबाहिर रहेका मानिसहरूसम्म सहज रूपमा उनीहरूले उपभोग गर्न सक्ने ढिगबाट वित्तीय सेवाहरू पुऱ्याउने र वित्तीय सेवाहरूको पहुँच भएका व्यक्तिहरूलाई वित्तीय क्षेत्रमा विकास भएको आधुनिक प्रविधिसँग साक्षात्कार गराउनु हो ।

बैक तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास र विस्तारसँगसँगै आम जनमानसमा वित्तीय चेतना बढ्दै गइरहेको पाइन्छ तथापि विश्व बैंकको 'ग्लोबल फिन्डेक्स २०२१' को प्रतिवेदनअनुसार विश्वमा अहिले करिब १ अर्ब ४० करोड जनता बैंकिङ तथा वित्तीय सेवाको पहुँचबाहिर रहेको अनुमान गरिएको छ । विश्व बैंकको 'ग्लोबल फिन्डेक्स २०२१' को प्रतिवेदनमा विश्वभरका २४% जनसङ्ख्याको बैंक खाता नरहेको देखाइएको छ । सोही प्रतिवेदनअनुसार सन् २०२१ मा विश्वभरका ७६% वयस्कहरूको मात्र औपचारिक वित्तीय संस्थाहरूमा बैंक खाता रहेको देखिन्छ । साथै सन् २०१७ देखि सन् २०२१ सम्ममा विकासशील अर्थतन्त्रमा वयस्कहरूको खाता स्वामित्वको औसत दर ६३% बाट बढेर ७१% पुरोको देखाइएको छ । सोही प्रतिवेदनअनुसार कोभिङ-१९ को महामारीपश्चात् डिजिटल बैंकिङको प्रयोग बढेको र विकासशील अर्थतन्त्रमा ९८% वयस्कले विल भुक्तानीका लागि बैंक खाता प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

नेपालका सन्दर्भमा यहाँको जनसङ्ख्याको ठुलो भाग अझै पनि औपचारिक वित्तीय सेवाबाट बचित रहेको देखिन्छ । आजको अवस्थामा विदेशबाट प्राप्त रेमिट्यान्सले अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याए पनि त्यसको समुचित सदुपयोग नहुँदा हाम्रो आर्थिक अवस्थामा अपेक्षित सुधार हुन सकेको छैन । अनौपचारिक अर्थतन्त्र अझै पनि मौलाइरहेको छ । औपचारिक वित्तीय संस्थाहरूले सेवा प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने उच्च स्तरका मानिसमा पनि आधुनिक सेवा प्रयोगको आवश्यक ज्ञान नहुँदा वित्तीय साक्षरता अभियान सबै स्तरका मानिसहरूका लागि अपरिहार्य छ । उपयुक्त वित्तीय शिक्षाका अभावमा उचित निर्णय लिन नसबदा गम्भीर आर्थिक दुर्घटना हुन गई ठुलो वित्तीय क्षीतिसमेत बेहोर्नपर्ने अवस्था पनि देखिएको छ । त्यसैले वित्तीय स्रोत र साधनहरूलाई प्रभावकारी रूपमा आफ्नो भलाइका निमित्त व्यवस्थापन गर्न चाहिने ज्ञान तथा सीप आम नागरिकमा विकसित गरी वित्तीय अनुशासन कायम गर्न अभिप्रेरित गर्नु यस पुस्तका प्रकाशनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

नेपालमा एक दशकको अवधिमा बैंकिङ पहुँचमा उछाल आएको छ । स्थानीय सरकार आएपछि देशभरका ७५३ वटै स्थानीय तहमा बैंकिङ पहुँच पुऱ्याउने सरकारको नीतिअनुरूप

नागरिकहरूमा बैंकिङ पहुँच तथा वित्तीय साक्षरता बढ़दै गएको हो । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको शाखा विस्तारसँगै वित्तीय प्रविधिको प्रयोग बढ़दै गएकाले वित्तीय पहुँच विस्तार हुँदै गएको हो । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका लागि पनि नियामक निकायबाट निर्दिष्ट निर्देशनको पालनासँगै आफ्नो बैंकिङ सेवा र सुविधाहरूबारेको जानकारी ग्राहकलाई दिई आम नागरिकलाई वित्तीय पहुँच, चेतना र सुरक्षातर्फ केन्द्रित गर्नु नै वित्तीय साक्षरताको मूल उद्देश्य हो ।

वित्तीय साक्षरताका माध्यमबाट आम जनमानसमा बैंकिङ बानीको विकास गर्ने, बैंकिङ सेवा उपयोग गरी आफ्नो पैसाको सुरक्षा र आर्थिक उन्नति कसरी गर्ने भन्ने कुराका साथै निक्षेप सङ्कलन, कर्जा प्रवाह, व्याजको भुक्तानी र प्रक्रिया, कर्जाको उपयोगबाट हुने फाइदा, कर्जा दुरुपयोग गर्दा हुने नकारात्मक परिणाम, डिजिटल बैंकिङबाट हुन सक्ने फाइदा र डिजिटल कारोबार गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानी जस्ता आधारभूत ज्ञान प्रदान गरी हरेक नेपालीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउँदै वित्तीय समावेशीकरण र सशक्तीकरणमा अहम् भूमिका निर्वाह गर्दै देशको दिग्गो आर्थिक विकास गर्न मद्दत पुऱ्याउने हेतुले यो वित्तीय साक्षरता पुस्तिका प्रकाशनमा ल्याइएको छ ।

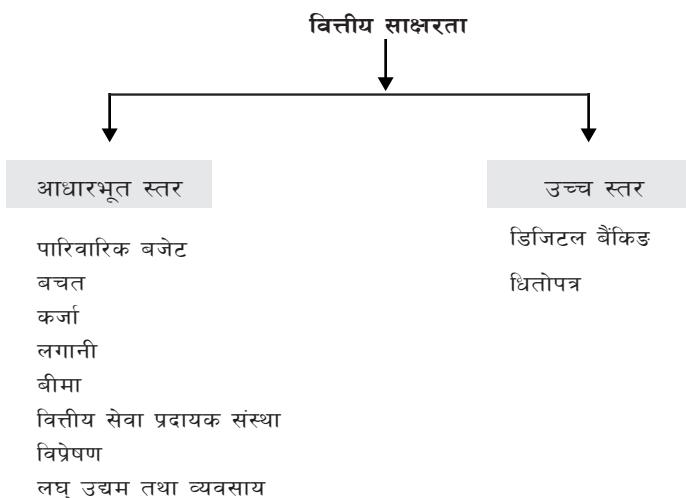
२०८१ श्रावण

वित्तीय साक्षरता

वित्तीय साक्षरतालाई सामान्य रूपमा भन्नुपर्दा वित्तीय स्रोत र साधनहरूलाई प्रभावकारी ढड्गामा आफ्नो भलाइका निम्नित व्यवस्थापन गर्न चाहिने ज्ञान तथा सीपका रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ । वित्तीय साक्षरतालाई मूलतः आम्दानी, खर्च, बचत, लगानी र कर्जालगायतका विभिन्न पद्धतिका विषयमा जानकारी दिने शिक्षाका रूपमा लिन सकिन्छ । हरेक व्यक्तिसँग सीमित स्रोत र साधन रहेको हुन्छ र उक्त स्रोत र साधनको कुशल उपयोग गर्ने क्षमताको विकास गर्दै आयमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने र त्यसबाट अर्थिक उन्नति गर्ने ज्ञान, सीप र कला प्रदान गर्नु वित्तीय साक्षरताको लक्ष्य हो । विस्तृत रूपमा वित्तीय जागरूकता, ज्ञान, सीप, मनोवृत्ति तथा स्वस्थ वित्तीय निर्णय लिनका लागि आवश्यक पर्ने व्यवहारको संयोजन नै वित्तीय साक्षरता हो ।

वित्तीय साक्षरताका यी तीनवटा आयामहरू रहेका छन् : ज्ञान (Knowledge), व्यवहार (Behaviour) र मनोवृत्ति (Attitude) । यी तीनैको संयुक्त अवस्थाले वित्तीय साक्षरताको अवस्थालाई जनाउँछ । वित्तीय साक्षरताले व्यक्तिको वित्तीय निर्णय क्षमता वृद्धि गर्दै, वित्तीय पहुँच बढाउँछ र अर्थतन्त्रलाई समावेशी बनाउँछ ।

हरेक व्यक्तिलाई दैनिक जीवनमा अर्थिक गतिविधि गर्न चाहिने न्यूनतम ज्ञान आधारभूत स्तरको वित्तीय साक्षरता अन्तर्गत पर्दछ । आधारभूत स्तरको वित्तीय साक्षरताले पारिवारिक बजेट, बचत, कर्जा, विप्रेषण, व्यावसायिक योजना, वित्तीय सेवा प्रदायक संस्थाहरूको छनोट तथा वित्तीय जोखिम व्यवस्थापनलगायतका विषयमा योजना बनाउने शिक्षा दिन्छ । यसका अलावा वित्तीय अनुशासन, विद्युतीय वित्तीय सेवा, धितोपत्र बजारलगायतका थप ज्ञान तथा चेतना प्रदान गर्नु वित्तीय साक्षरताको उच्च स्तर हो ।

वितीय साक्षरता किन ?

१. विभिन्न वितीय उपकरणहरूको उपयोगको जानकारी प्राप्त गर्ने ।
२. हरेक नागरिकलाई बैंकिङ कारोबारमा जोड्न तथा तिनका उपयोगिताका बारेमा वर्णन गर्ने ।

वितीय साक्षरताका उद्देश्य तथा महत्त्व

१. सर्वसाधारणलाई आफ्नो स्रोत र साधनका बारेमा सही निर्णय गर्न सक्षम बनाई आत्मनिर्भर बनाउने ।
२. वितीय चेतना, ज्ञान र सीपका माध्यमबाट व्यक्तिगत आर्थिक स्थिति नियन्त्रण राख्न मद्दत गर्ने ।
३. सर्वसाधारणलाई बचत र लगानी गर्न प्रोत्साहित गरी व्यक्तिगत सम्पत्ति वृद्धिमा मद्दत गरी आर्थिक विकासका लागि पुँजी उपलब्ध गराउने ।
४. ऋणको व्याजदर र तिने योजनाबारे पर्याप्त जानकारी उपलब्ध गराई ऋण व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने ।
५. सर्वसाधारणलाई बजेट बनाउन, बीमा प्रयोग गर्ने र भविष्यको योजना बनाउन मद्दत गरी आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्ने ।
६. सुरक्षित वितीय निर्णय लिन सहयोग गरी धोकाघडीबाट बचाउने ।
७. वितीय क्षेत्रमा विकसित भएका आधुनिक प्रविधिको सरल, सहज र प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्ने ।
८. वितीय स्थायित्व कायम गरी मुलुकको आर्थिक उन्नतिमा सहयोग पुऱ्याउने ।
वितीय रूपमा जागरूक व्यक्तिहरूले लिने आर्थिक निर्णय सही र प्रभावकारी हुने हुँदा यसले समग्र अर्थतन्त्रमा नै सकारात्मक प्रभाव पार्ने भएकाले वितीय साक्षरताको महत्त्व अतुलनीय छ ।

वितीय साक्षरताका विशेषताहरू

- वितीय साक्षरताले पैसाको योजना बनाउने, बजेट बनाउने, लगानी गर्ने, ऋण व्यवस्थापन गर्ने जस्ता आधारभूत ज्ञान प्रदान गर्दछ ।
- आय र खर्चबीचको तालमेल कसरी मिलाउने भन्ने ज्ञान प्रदान गर्दछ ।
- बचत खाता, सेयर, बन्ड, म्युचल फन्ड जस्ता विभिन्न लगानीका विकल्पहरूको ज्ञान दिन्छ ।
- विप्रेषणको उचित र उत्पादनमूलक उपयोग गर्ने ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्दछ ।
- जोखिम न्यूनीकरणका लागि स्वास्थ्य बीमा, जीवन बीमा, व्यवसाय बीमा गर्ने विषयका बारेमा जानकारी उपलब्ध गराउँछ ।
- अनौपचारिक क्षेत्रभन्दा औपचारिक वितीय संस्थाबाट कर्जा लिने ज्ञान प्रदान गरी त्यसमा लाग्ने व्याज र तिने योजनाबारे जानकारी प्रदान गरी चर्को व्याज र अन्य वितीय भन्कटबाट बच्न सहयोग गर्दछ ।
- बैंक तथा वितीय संस्थाहरूले दिने डिजिटल बैंकिङ सेवा सुविधा र त्यसको प्रयोगविधिबारे सेवाग्राहीलाई जानकारी उपलब्ध गराउँछ ।

वित्तीय साक्षरता : नेपालका सन्दर्भमा

नेपालका सन्दर्भमा पनि वित्तीय साक्षरताको भूमिका महत्वपूर्ण छ । नेपालमा कृषि र साना व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको सङ्ग्रहालय धेरै भएको हुँदा आफ्नो संसाधनलाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गर्न, बजेट बनाउन र भविष्यका योजना बनाउन मद्दत गरी समग्र देशमा आर्थिक स्थिरतामा ल्याउने काममा टेवा पुऱ्याउँछ । अझै पनि धेरै नेपालीहरू अनौपचारिक ऋणमा निर्भर छन् । वित्तीय साक्षरताले बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिँदा हुने फाइदा, जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ज्ञान प्रदान गर्दछ । विशेषगरी महिलाहरू र ग्रामीण जनसङ्ख्याका लागि घरपरिवारको वित्त व्यवस्थापन गर्न र उच्चमशील गतिविधिहरूमा संलग्न हुन मद्दत गरी आर्थिक सशक्तीकरणका लागि प्रमुख भूमिका खेल्छ । त्यस्तै यसले देशका सर्वसाधारणहरूलाई सेयर, बचत खाता, बन्ड, म्युचुअल फन्ड र अन्य वित्तीय उत्पादनमा निर्णय लिन सक्षम बनाउँछ । बढ्दो वित्तीय सेवाका रूपमा रहेका बैंकिङ, वीमा, डिजिटल भुक्तानी, रेमिट्यान्सहरूको अधिकतम उपयोग गर्न प्रेरित गरी समावेशिता पनि बढाउँछ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले सन् २०२२ मा पहिलो पटक प्रदेशका साथै जिल्लास्तरमा वित्तीय साक्षरताको अवस्था र वित्तीय समावेशिताको स्थितिका सम्बन्धमा गरेको एक सर्वेक्षणका आधारमा नेपालीहरूको समग्र राष्ट्रिय स्तरमा वित्तीय साक्षरता ५७.९ प्रतिशत रहेको पाइएको छ, जसमध्ये सबैभन्दा बढी अडक बागमती प्रदेशको ६४.५ प्रतिशत र मध्येस प्रदेशको सबैभन्दा कम ५२ प्रतिशत रहेको पाइएको छ । त्यस्तै १८-३० वर्षका मानिसहरूको वित्तीय साक्षरता अडक ६३.२ प्रतिशत रहेको पाइएको छ र ६० वर्ष काटेकाहरूको वित्तीय साक्षरता २७.९ प्रतिशत रहेको छ ।

नेपालको वित्तीय प्रणालीको अवस्था

नेपालको बैंकिङ इतिहास

नेपालमा आधुनिक बैंकिङ प्रणालीको सुरुवात नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापनासँगै भएको हो । १९९४ साल कात्तिक ३० गते जुद्ध शमशेरले ८ लाख ४२ हजार चुक्ता पुँजी भएको नेपाल बैंकको स्थापना गरे । केन्द्रीय बैंकसमेत नभएका अवस्थामा यस बैंकले केन्द्रीय बैंकको समेत भूमिका निर्वाह गरेको थियो । तसर्थ नेपालको औपचारिक बैंकिङ इतिहासले अहिलेसम्म ८७ वर्षको अनुभव बटुलिसकेको छ ।

वि सं २०१३ मा केन्द्रीय बैंकका रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भयो । वि.सं. २०१६ मा नेपाल औद्योगिक विकास निगम, २०२२ सालमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, २०२४ सालमा कृषि विकास बैंकको स्थापना हुदै २०४१ सालमा पहिलो पटक विदेशी बैंकको संयुक्त लगानीमा तत्कालीन नेपाल अरब बैंक लिमिटेड (हालको नविल बैंक लिमिटेड) स्थापना भएपछि नेपालमा बैंकिङ विकासको गतिले नयाँ मोड लियो ।

हाल नेपालको वित्तीय प्रणालीमा केन्द्रीय बैंक, वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी, लघु वित्त वित्तीय संस्था, पूर्वाधार विकास बैंक र नेपाल राष्ट्र बैंकबाट अनुमतिप्राप्त अन्य वित्तीय संस्थाहरू रहेका छन् ।

हाल नेपालको बैंकिङ क्षेत्रमा विद्यमान बैंक तथा वितीय संस्थाहरूलाई 'क', 'ख', 'ग' र 'घ' गरी चार वर्गमा विभाजन गरिएको छ । २०८१ साल जेठ मसान्तसम्ममा 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकहरू २० वटा, 'ख' वर्गका विकास बैंकहरू १७ वटा, 'ग' वर्गका वित कम्पनीहरू १७ वटा र 'घ' वर्गका लघुवित वितीय संस्थाहरूको सदृख्या ५५ वटा पुगेका छन् । यसका साथै २०८० चैत्र मसान्तसम्मा पूर्वाधार विकास बैंक १ वटा र राष्ट्रिय सहकारी बैंक १ वटा, हायर पर्चेज कम्पनी १० वटा तथा विदेशी बैंकको प्रतिनिधि कार्यालय ३ वटा र जलविद्युत लगानी तथा विकास कम्पनी लि. १ वटा रहेका छन् ।

यसै बीचमा नेपाल राष्ट्र बैंकले 'क', 'ख' र 'ग' वर्गका नयाँ संस्थाहरू स्थापनाका लागि आवेदन लिने कार्य स्थगित गरेको छ भने पहाडी र दुर्गम भेगसम्म वितीय सेवाको पहुँच अपेक्षाकृत रूपमा कम रहेको यथार्थलाई दृष्टिगत गरी सो क्षेत्रमा वितीय सेवा विस्तार गर्ने लक्ष्यका साथ 'घ' वर्गका नयाँ लघुवित वितीय संस्थाहरू स्थापना गर्नका लागि इजाजत दिने व्यवस्था यथावत् राखेको छ । २०८१ साल जेठ मसान्तसम्ममा 'क', 'ख', 'ग' र 'घ' गरी बैंक तथा वितीय संस्थाका शाखाहरूको कुला सदृख्या ११५२९ हुन पुगेका छन् । नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा प्रकाशित २०८१ बैशाख मसान्तसम्मको तथाङ्गनुसार प्रति बैंक शाखा ग्राहक सदृख्या (क, ख, ग र घ वर्ग) ४५२२ रहेको छ भने प्रति बैंक शाखा ग्राहक सदृख्या (क, ख र ग वर्ग) ४५१८ रहेको छ । यस सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण <http://emap.nrb.org.np> मा उपलब्ध छ ।

मुलुकको अर्थतन्त्रले धान्न सक्ते क्षमताभन्दा बढी सदृख्यामा यस्ता वितीय संस्थाको सदृख्या भएको महसुस गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले विगत केही वर्षदेखि एकआपसमा गाभने—गाभिनेसम्बन्धी नीति अवलम्बन गरेको छ । वितीय र मौद्रिक नीतिका कारण मर्जर तथा प्राप्तिमा गरिएको सहुलियतका कारण बैंक तथा वितीय संस्थाहरू एकआपसमा गाभिने कम बढौ गएको छ जसबाट बैंक तथा वितीय संस्थाको पुँजीगत आधारशिला थप सबल बन्दै गएको देखिन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त बैंक तथा वितीय संस्थाहरू

बैंक भनेको वितीय कारोबार गर्ने इजाजतप्राप्त संस्था हो । बैंकले बचत गर्न चाहने बचतकर्ताहरूबाट निक्षेप स्वीकार गर्दछ र सो निक्षेप उद्यम गर्न चाहने तर पैसाको अभाव हुने व्यक्ति वा संस्थालाई कर्जाका रूपमा प्रदान गर्दछ । अर्थतन्त्रमा एउटा समूह वा वर्गबाट दायित्वका रूपमा बचत सदृकलन गरी सो दायित्वलाई पुन : उत्पादनशील प्रयोजनका लागि सम्पत्तिका रूपमा कर्जा प्रवाह गरिने हुँदा बैंक तथा वितीय संस्थाहरूलाई वितीय मध्यस्थकर्ता पनि भन्ने गरिन्छ ।

नेपालमा अहिले 'क', 'ख', 'ग', र 'घ' गरी चार वर्गका बैंक तथा वितीय संस्थाहरू र पूर्वाधार विकास बैंक रहेका छन् । 'क' वर्गका संस्थालाई 'वाणिज्य बैंक', 'ख' वर्गका संस्थालाई 'विकास बैंक', 'ग' वर्गका संस्थालाई 'वित कम्पनी' र 'घ' वर्गका संस्थालाई 'लघुवित संस्था' भन्ने गरिएको छ । यी चारै प्रकारका संस्थालाई एकै साथ भन्नुपर्दा 'बैंक तथा वितीय संस्था' भनिन्छ । यसैलाई बैंकिङ प्रणाली पनि भन्ने गरिएको छ ।

बैंक तथा वितीय संस्थाका मुख्य कार्यहरू

- व्याज तथा विनाव्याजमा निक्षेप स्वीकार गर्ने, परिचालन गर्ने र तिनको भुक्तानी दिने ।
- विभिन्न प्रकारका ऋण तथा कर्जा उपलब्ध गराउने ।
- प्रतीत पत्र, विनियम पत्र, प्रतिज्ञा पत्र, चेक, ड्राफ्ट वा अन्य वितीय उपकरण निष्कासन

गर्ने, स्वीकार गर्ने, भुक्तानी दिने वा खरिद विक्री गर्ने ।

- विदेशी विनियम कारोबार गर्ने ।
- सरकारी ऋणपत्र खरिद विक्री गर्ने वा सकार्ने ।
- विप्रेषण कारोबार गर्ने ।
- सुन, चाँदी खरिद-विक्री गर्ने ।
- बासलात बाहिरको बैंक जमानत, प्रतीत पत्र जस्ता कार्य गर्ने ।
- नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेका अन्य कार्य गर्ने ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले गर्ने कारोबार नियम वा कानूनसम्मत ढड्गाले भए नभएको बारे निरन्तर अनुगमन गर्नु आवश्यक हुन्छ । कानूनबमोजिम बैंक तथा वित्तीय संस्था सञ्चालन नभएमा वा कुनै अप्यारोमा पर्न गएमा सर्वसाधारणको निक्षेप (पैसा) जोखिममा पर्न सक्छ । त्यस्तो अवस्था नआओस भनेर नै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कारोबार होर्ने अर्थात् नियमन र सुपरिवेक्षण गर्ने जिम्मेवारी नेपाल राष्ट्र बैंकलाई प्रदान गरिएको छ ।

बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू

ग्रामीण तहसम्म वित्तीय सेवाको पहुँच स्थापित होस भन्ने अभिप्रायले नेपालमा सहकारी संस्थाहरूको स्थापना द्रूत गतिमा भझरेको छ । बचत तथा ऋण सहकारी संस्था र बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था स्थापनाका लागि नेपाल सरकार सहकारी विभागले स्वीकृति प्रदान गर्दछ । हाल अधिराज्यभर करिब १४,००० बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूसमेत गरी जम्मा ३४,००० भन्दा बढी सहकारी संस्थाहरू नेपालको वित्तीय बजारमा सेवारत छन् । यस्ता सहकारी संस्थाहरू सहकारी ऐन, २०७४ (साविकको सहकारी ऐन, २०४८ समेत) बमोजिम स्थापना भएका हुन् र तिनले नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा वित्तीय पहुँच अभिवृद्धिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् । यी सहकारी संस्थाहरूले गाउँगाउँ र टोलटोलासम्म सर्वसाधारण जनतालाई वित्तीय सेवा प्रदान गर्नुका अतिरिक्त सदस्यहरूलाई बैंकिङ बानी पनि सिकाइरहेका छन् । सर्वसाधारण जनताको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि पारस्परिक सहयोग र सहकारिताका आधारमा सदस्यता वितरण गरी सदस्यहरूका बीचमा मात्र बचत तथा ऋण कारोबार गर्ने उद्देश्यले बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू स्थापना भएका हुन्नन् । सहकारी संस्थाहरू मूलत : स्वनियमनमा आधारित हुन्नन् । यस्ता सहकारी संस्थाको नियामक तथा सुपरिवेक्षकीय निकायका रूपमा हाल नेपाल सरकारको सहकारी विभागले काम कारबाही गर्दै आएको छ ।

अन्य वित्तीय संस्थाहरू

माथि उल्लेख गरिएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाका अतिरिक्त नेपालको वित्तीय बजारमा भुक्तानीसम्बन्धी कार्य गर्न अनुमतिपत्रप्राप्त संस्थाहरू, नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड, निर्जीवन तथा जीवन बीमा कम्पनीहरू, कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष, कर्जा सूचना केन्द्र लिमिटेड, हुलाक बचत बैंक र केही कमोडिटिज स्टक एक्सचेन्जले समेत वित्तीय कारोबार गरिरहेका छन् । यीमध्ये नागरिक लगानी कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष र कर्मचारी सञ्चय कोषको नियामक निकाय नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय हो भने बीमा कम्पनीहरूको नियामक निकाय राष्ट्रिय बीमा प्राधिकरण हो । त्यसैगरी नेपाल स्टक एक्सचेन्ज ति. र कमोडिटिज एक्सचेन्ज कम्पनीहरूको नियामक निकायका रूपमा नेपाल धितोपत्र बोर्ड रहेको छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंक : मुलुकको केन्द्रीय बैंक

नेपाल राष्ट्र बैंक तत्कालीन राष्ट्र बैंक ऐन, २०९२ अनुसार २०९३ साल बैशाख १४ गते स्थापना भएको हो । नेपाल राष्ट्र बैंक मुलुकको केन्द्रीय बैंक भएकाले यसले मूलतः मुलुकको मौद्रिक प्रणालीलाई सञ्चालन र नियमन गर्दछ । यसले केन्द्रीय बैंकलाई ‘मौद्रिक अधिकारी’ र ‘नियामक निकाय’ पनि भन्ने गरिएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपाली मुद्राको व्यवस्थापन गर्ने, मौद्रिक नीतिको सञ्चालन गर्ने, सरकारको बैंक तथा बैंकहरूको बैंकका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । हरेक मुलुकमा एउटा मात्र केन्द्रीय बैंक रहन्छ । यसको अर्थ कुनै पनि मुलुकको मौद्रिक प्रणाली एकै खालको हुने गर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैंक नेपालको वित्तीय प्रणालीको नियामक तथा सुपरिवेक्षकीय निकाय हो । नेपाल राष्ट्र बैंक स्थापना हुनुभन्दा अधि २००२ सालमा सदर मुलुकी खानाबाट नेपाली नोट निष्कासन गरिएको थियो ।

राष्ट्र बैंक ऐन, २०९२ अनुसार नेपाल राष्ट्र बैंकका उद्देश्यहरू नेपाली नोट निष्कासनको व्यवस्था गरी अधिराज्यभरि नेपाली मुद्रा चलनचल्तीमा त्याउन सुव्यवस्था मिलाउनु, नेपाली मुद्राको विनिमय दरमा स्थिरता कायम राख्नु, विकासका निमित्त पुँजीलाई गतिशील बनाई राज्यको उद्योगाधन्दालाई समेत प्रोत्साहन गर्नु र नेपालमा बैंक प्रथाको विकास गराउनु रहेका थिए ।

नेपाल राष्ट्र बैंकको दूरदृष्टि (Vision) र लक्ष्य (Mission) यस प्रकार रहेका छन् :
दूरदृष्टि : आधुनिक, गतिशील, विश्वसनीय एवम् प्रभावकारी केन्द्रीय बैंक बन्ने ।

लक्ष्य : सबल तथा प्रभावकारी मौद्रिक, विदेशी विनिमय एवम् वित्तीय क्षेत्र नीतिहरूका माध्यमबाट समग्र आर्थिक स्थिरता कायम राख्ने ।

नेपाल राष्ट्र बैंकका उद्देश्यहरू

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ को दफा ४ मा उल्लेख भएअनुसार नेपाल राष्ट्र बैंकका उद्देश्यहरू यसप्रकार छन् :

- आर्थिक स्थायित्व र अर्थतन्त्रको दिगो विकासका निमित्त मूल्य र शोधनान्तर स्थिरता कायम गर्नका लागि आवश्यक मौद्रिक तथा विदेशी विनिमय नीति निर्माण गरी सोको व्यवस्थापन गर्ने ।
- वित्तीय सेवाको पहुँच अभिवृद्धि र बैंकिङ तथा वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गरी बैंकिङ तथा वित्तीय प्रणालीप्रति सर्वसाधारणको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्ने ।
- सुरक्षित, स्वस्थ तथा सक्षम भुक्तानी प्रणालीको विकास गर्ने ।

नेपाल राष्ट्र बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकार

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ को दफा ५ मा उल्लेख भएअनुसार नेपाल राष्ट्र बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकार यसप्रकार छन् :

- ❖ बैंक नोट तथा सिक्का निष्कासन गर्ने ।
- ❖ मूल्य स्थिरता कायम गर्न आवश्यक मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्ने र सो नीति कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- ❖ विदेशी विनिमय नीति निर्माण गर्ने तथा सो नीति कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

- ❖ विनिमय दर पद्धति निर्धारण गर्ने ।
- ❖ विदेशी विनिमय सञ्चारिको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्ने ।
- ❖ वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबार गर्न इजाजतपत्र जारी गर्ने, त्यस्तो कारोबारका सम्बन्धमा आवश्यक नियमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने ।
- ❖ नेपाल सरकारको बैंकर, सल्लाहकार तथा वित्तीय एजेन्टका रूपमा कार्य गर्ने ।
- ❖ वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको बैंक तथा अन्तिम ऋणदाताका रूपमा कार्य गर्ने ।
- ❖ भुकानी, फछ्यौट (क्रियरिड) तथा हिसाब मिलान (सेटलमेन्ट) पद्धतिको स्थापना तथा प्रवर्द्धन गरी सो कार्यलाई नियमित गर्ने ।
- ❖ तरलता व्यवस्थापनका नियमित आवश्यक उपकरणका माध्यमद्वारा खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्ने ।
- ❖ बैंकको उद्देश्य हासिल गर्नका नियमित बैंकले गर्नुपर्ने अन्य आवश्यक कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

नेपाल बैंक लिमिटेड : नेपालको पहिलो बैंक

नेपालमा बैंकिङ इतिहासको सुरुवात सन् १९३७ मा स्थापना भएको नेपाल बैंक लिमिटेडबाट भएको हो जसको उद्घाटन तत्कालीन राजा विभूतनले गरेका हुन् । यस बैंकको स्थापनाअधि वित्तीय कारोबारहरू पारस्पारिक रूपले वैदेशिक मुद्राको प्रयोग, सुन चाँदीको कारोबार र साहुकारहरूका माध्यमबाट गरिन्थ्यो ।

बैंकिङ थेत्रमा अहिले जुन कान्ति भएको छ, यसको जग बसाल्ने काम 'नेपाल बैंक लिमिटेड' ले गरेको हो भन्दा खासै अत्युक्ति नहोला किनकि नेपाल बैंक नेपालको पहिलो बैंक हो । यसको जन्म वि सं १९९४ साल कार्तिक ३० गते भएको हो ।

कस्तो थियो सुरुवाती अवस्था ?

नेपाल बैंक कानुन १९३७ अनुसार स्थापना भएको बैंक हो । त्यतिबेला पनि पब्लिक प्राइभेट पार्टनरसीप (पिपिपी) मोडलमा सुरु भएको यस बैंकमा १० जना लगानीकर्ता थिए । प्रारम्भिक अवस्थामा ६० प्रतिशत स्वामित्व सरकारको थियो भने बाँकी ४० प्रतिशत स्वामित्व (लगानी) भने निजी थेत्रको थियो । ८ लाख ४२ हजार चुक्ता पुँजीबाट सुरु भएको बैंकको निक्षेप १७ लाख थियो भने लगानी १९ लाख थियो । १२ जना कर्मचारीबाट सुरु भएको यस बैंकको सुरुको जारी पुँजी २५ लाख थियो ।

नेपाल र नेपालीसँगको सम्बन्ध

नेपालमा बैंकिङ प्रणालीको सुरुवात र बैंकिङ व्यवसायको विकास र विस्तारमा नेपाल बैंकको भूमिका अतुलनीय छ । यसको आफै लामो गौरवमय इतिहास छ । ऐतिहासिक पृष्ठभूमिका जगमा उभिएर हालसम्म पनि अनवरत सेवा प्रवाह गर्दै आएको नेपाल बैंक नेपाली माटो र हरेक नेपाली जनसँग प्रगाढ सम्बन्ध गाँसिएको बैंक हो ।

नेपालमा औपचारिक बैंकिङ सेवाको सुरुवात मात्रै नभई नेपालमा स्वदेशी मुद्रा प्रचलनमा ल्याउने श्रेय पनि नेपाल बैंकलाई तै जान्छ । भारु (भारतीय रूपैयाँ) को दबदबा रहेको समयमा आफ्नै देशको मुद्रा प्रचलनमा ल्याउन नेपाल बैंकले अहम् भूमिका निर्वाह गरेको थियो ।

वि सं १९९४ सालदेखि वि सं २०१३ सालसम्म केन्द्रीय बैंकको भूमिका निर्वाह गरेको नेपाल बैंक हरेक नेपाली जनको हृदयसँग जोडिएको छ । त्यसैले यस बैंकको स्थापना भएको साल १९९४ लाई नेपालको बैंकिङ क्षेत्रको कोसेहुङ्गाका रूपमा लिइन्छ ।

उच्चांग, कृषि, पर्यटन तथा व्यापार व्यवसाय र आयआर्जनका क्षेत्रको विकास एवम् प्रवर्द्धनमा अग्रणी भूमिका खेलको यस बैंकले आफ्नो स्थापना कालदेखि हाल दृढ औं वर्षसम्म अनवरत रूपमा बैंकिङ सेवा प्रदान गर्न सफल भएको छ, र नेपाल/नेपालीका विच सदा यसको अटुट प्रेम रहेकै आएको छ ।

बैंकले मारेका छलाडहरू

नेपाल बैंक पराम्परागत बैंकिङबाट एकै पटक आधुनिक बैंकिङमा सफलताका साथ छलाड मार्न सफल अब्बल बैंक साबित भएको छ । आधुनिक बैंकिङ, कोर बैंकिङ सफ्टवेयर, मोबाइल बैंकिङ, डेबिट/क्रेडिट कार्ड र अनलाइन बैंकिङमा बैंकले एकसाथ फड्को मारेको हो । यसरी नेपाल बैंक आधुनिक प्रविधिमैत्री बैंकका रूपमा रूपान्तरण भएको छ ।

दक्ष जनशक्ति

नेपाल बैंकले यस स्तरको सफलता हासिल गर्नुमा बैंकको जनशक्तिले थापेको काँधलाई किमार्थ भुल्नहुँदैन । आधुनिक प्रविधिसँग साक्षात्कार गर्ने युवा पुस्ताको बाहुल्य रहेको यस बैंकमा हाल स्थायी कर्मचारी २२८३, करार सेवामा कार्यरत कर्मचारी ४०६, दैनिक ज्यालादारीका रूपमा कार्यरत कर्मचारी ९ तथा आउटसोर्सिङ ११२ गरी कार्यरत कर्मचारीको कुल सङ्ख्या करिब ३६९० रहेको छ । यति मात्रै होइन, व्यवस्थापकीय जिम्मेवारीमा युवा पुस्तालाई गरेको विश्वासका कारण पनि बैंक सफलताको यात्रामा निरन्तर कुशलतापूर्वक सफर गरिरहेको छ ।

सबै पुस्ताको साथी

नेपाल बैंकले करिब २५ लाख ग्राहकलाई सेवा दिई आएको छ । बालक, युवा, प्रौढ, जेठ नागरिक सबैको रोजाइ बन्न सफल नेपाल बैंक 'सबै पिँडीको साथी' बनेको छ । उच्चमी, व्यवसायीदेखि सामान्य आर्थिक स्तर भएका नेपालीजनको रोजाइ बनेको यस बैंकले ग्राहक सेवालाई उच्च प्राथमिकतामा राखेकर निरन्तर कर्म गर्दै आएको छ । त्यसैले त नेपाल बैंक साँच्चिकै 'सबै पिँडीको साथी' बनेको छ ।

प्रोडक्ट

बैंकले नयाँ नयाँ निक्षेप र कर्जाका प्रोडक्टहरू ल्याएर अहिलेको प्रतिस्पर्धी बजारमा आफ्नो दरिलो उपस्थिति जनाएको छ । अहिले ग्राहकको आवश्यकताअनुरूप ने.बै.लि. रेमिट्यान्स बचत खाता, शुभज्ञान बचत खाता, सहयात्री बचत खातामार्फत उपभोक्तालाई उत्कृष्ट व्याजदरको बचत सेवा दिई आएको छ । साथै अनलाइनकै माध्यमबाट सबै प्रकारका बचत खाता र मुद्राती खाता खोल्ने

व्यवस्था गरी ग्राहकलाई सेवा सुविधा प्रदान गर्दै आएको छ ।

त्यस्तै ने.बै.लि. सर्वसुलभ आवास कर्जा, समृद्ध व्यवसाय कर्जा, वार्षिकोत्सव व्यवसाय कर्जा, लघुउच्चम कर्जा, चालु पुँजी कर्जा, परियोजना कर्जा, गाडी कर्जा, व्यक्तिगत कर्जा, मार्जिन लेन्डिङ कर्जालगायतका सुविधा बैंकले नियमित रूपमा प्रदान गर्दै आइरहेको छ ।

लगानीका क्षेत्र

नेपाल बैंकले सबै क्षेत्रमा लगानी गरेको छ । कृषि, पर्यटन, जलविद्युत्लगायत सरकारी नीतिअनुसार प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रमा बैंकको लगानी उल्लेख्य छ ।

युवा स्वरोजगारका क्षेत्रमा होस् वा महिला उच्चमशीलताका क्षेत्रमा होस्, बैंकले लगानी गर्न छोडेका क्षेत्र कुनै छैनन् । समग्रमा वित्तीय नीति र मौद्रिक नीतिको सफल कार्यान्वयनमा बैंकले अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ ।

यति मात्रै होइन, कोरोना कालमा पनि प्रभावित उद्योग व्यवसायको क्षेत्रलाई पुनः पूर्ववत् अवस्थामा फर्काउन सरकारले त्याएका कार्यक्रमको कार्यान्वयन र राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त निर्देशन पालनामा यस बैंकले उत्सुकतापूर्वक देखाएको तत्परता अनुकरणीय एवम् सराहनीय थियो ।

कारोबार

८७ वर्षअधि ८ लाख ४२ हजार रुपैयाँ चुक्ता पुँजीबाट सुरु भएको नेपाल बैंकको चुक्ता पुँजी अहिले १४.६९ अर्ब छ । कुल चुक्ता पुँजीमा नेपाल सरकारको ५१ प्रतिशत र सर्वसाधारणको ४९ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अपरिष्कृत वित्तीय विवरण अनुसार १ अर्ब ६५ करोड रुपैयाँ खुद मुनाफा कमाएको यस बैंकले सोही वर्षमा २ खर्ब ८३ अर्ब बचत सङ्कलन गरी १ खर्ब ९७ अर्ब कर्जा लगानी गरेको छ ।

२०८० साल चैत्र मसान्तसम्ममा बैंकका ७१ जिल्लामा २२९ शाखाहरू, २०५ एटिएम र ६० एक्सटेन्सन काउन्टरहरूमार्फत देशभर आफ्नो उपस्थिति जनाएको छ । यसका साथै बैंकका ७ वटा प्रादेशिक कार्यालय रहेका छन् ।

नेपाली अर्थतन्त्रको विकासका लागि बैंकले गरेका प्रतिबद्धता

बैंकले हालसम्म आइपुगदा नेपाली अर्थतन्त्रको विकासमा ८७ वर्षदेखि अतुलनीय योगदान दिए आएको छ ।

देशका सबै स्थानीय तहहरूमा शाखा सञ्जाल विस्तार गर्ने बैंकको प्रतिबद्धता छ । हरेक स्थानीय तहका हरेक व्यक्ति वित्तीय रूपमा साक्षर बन्ने, लगानीका अवसरहरू सिर्जना हुने र ग्रामीण अर्थतन्त्रको विकासमा उदाहरणीय योगदान गर्ने बैंकको लक्ष्य छ ।

हाल ग्रामीण भेगमा रहेको सानो तर बैंकिङ सञ्जालमा नआएको अर्थ (पैसा) लाई बैंकिङ क्षेत्रमा जोडेर लगानीको अवसर फैलाउने योजनामा बैंक छ । यसो गर्न सकिए देशमा उच्चमशीलता विकास गर्न थप टेवा पुर्ने बैंकको दीर्घकालीन सोच छ । कृषिसहित प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रको विकासमा बैंकले आफ्ना सबै संयन्त्रहरू परिचालन गर्ने लक्ष्य पनि अझौरीकार गरेको छ ।

सबै नेपालीलाई प्रविधिमैत्री बैंकिङ सेवा उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धतामा बैंक निरन्तर

अधि बढेको छ । डिजिटल नेपालको अभियानमा दरिलो सारथिका रूपमा आफूलाई उभ्याउन बैकले प्रभावकारी ग्राहक सेवामा जोड दिएको छ । यसि मात्रै होइन, सामाजिक उत्तरदायित्वका क्षेत्रमा बैकले देशभरि नै प्रभावकारी उपस्थिति जनाउने तीव्र चाहना राखेको छ ।

राष्ट्रिय आविष्कार केन्द्रका अध्यक्ष महावीर पुनलाई बान्ड एम्बासडर बनाएको नेपाल बैकले राष्ट्रिय आविष्कार केन्द्रमा लगानी पनि गरेको छ । देशभित्र वैज्ञानिक खोज एवम् अनुसन्धानको अनन्त यात्रामा निस्कएको आविष्कार केन्द्रलाई सहयोग गरेकै आधारमा पनि नेपाल बैक मुलुकको उन्नति र प्रगतिका मामिलामा नाफा र घाटाको कुनै पर्वाह नगर्ने राष्ट्रभक्तिको भावले ओतप्रोत बैक हो भन्न सकिन्छ ।

बैकिङ क्षेत्रको भूमिका

कुनै पनि देशको अर्थतन्त्रमा बैकिङ क्षेत्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गर्दछ । बैक तथा वितीय संस्थाहरू आर्थिक विकासका मेरुदण्ड हुन् । बैकिङ क्षेत्रको भूमिकालाई निम्नानुसार वर्णन गर्न सकिन्छ :

➤ बचत परिचालन गर्न

व्यक्ति तथा संस्थाहरूको साना साना बचतलाई बैकले निक्षेपका रूपमा सङ्कलन गर्दछ । ती सङ्कलित बचतलाई ऋणका रूपमा लगानीकर्तालाई प्रदान गर्दछ । यसले बचतलाई परिचालनमा त्याई आर्थिक गतिविधिहरूलाई प्रवर्द्धन गर्दछ ।

➤ अर्थव्यवस्थाको सौदिकीकरण गर्न

व्यापार व्यवसाय तथा आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई गतिशीलता प्रदान गर्न सम्पूर्ण अर्थव्यवस्थामा मुद्राको प्रचलन व्यापक हुनुपर्दछ जुन बैंकबाट मात्र सम्भव छ ।

➤ आयात निर्यात वितीय सुविधा

बैंकहरूले आयात निर्यात व्यवसायलाई आवश्यक पर्ने विदेशी मुद्रा विनिमय र व्यापार वितीय सेवाहरू प्रदान गर्दछन् जसले गर्दा अन्तराष्ट्रिय व्यापारलाई प्रोत्साहन मिल्छ ।

➤ सम्पत्तिको सुरक्षा गर्न

बैंकको एउटा महत्त्वपूर्ण कार्य व्यक्ति तथा संस्थानहरूको सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नु हो । बैंकमा हामीले हाम्रो बचतलाई सुरक्षित रूपमा जम्मा गर्न सक्दछौं र त्यसबापत व्याज पनि प्राप्त गर्न सक्छौं । त्यस्तै हाम्रा बहुमूल्य कागजपत्र तथा गरगहनाहरू सुरक्षित रूपमा बैंकको लकर (Locker) मा राख्न सक्दछौं ।

➤ वितीय समावेशीकरण गर्न

बैंकहरूले ग्रामीण क्षेत्रका जनता तथा निम्न आय भएका व्यक्तिहरूलाई वितीय सेवामा पहुँच पुऱ्याउन सहयोग गर्दछ जसले गर्दा आर्थिक असमानता घटाउन र समाजका सबै तहलाई वितीय सेवामा समाहित गर्न मद्दत गर्दछ ।

➤ **मुद्राको स्थानान्तरण गर्न**

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा मुद्रालाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सुरक्षित रूपमा स्थानान्तरण गर्नुपर्ने कार्य बैंकमार्फत गरिन्छ । अतः मुद्राको स्थानान्तरणका लागि बैंकिङ विकास अनिवार्य छ ।

➤ **पुँजी निर्माण गर्न**

बैंकले व्यक्तिगत तथा संस्थागत बचत सङ्कलन गरी बचतको सूजना गर्दछ र सो बचतकोषलाई लगानीकर्तासमक्ष पुऱ्याई उत्पादनशील क्षेत्रमा सो बचतको प्रयोग गर्नलाई प्रोत्साहन गर्दछ । अतः पुँजी निर्माण प्रक्रियामा बैंकहरूले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछन्, गर्दै आइरहेका छन् ।

➤ **आर्थिक विकासमा योगदान**

बैंकिङ क्षेत्रले ठूला पूर्वाधार परियोजनाहरूमा वित्तीय सहायता प्रदान गरेर देशको आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँछ ।

ग्राहक पहिचान (Know your Customer-KYC)

सामान्य अर्थमा ग्राहक पहिचान भनेको बैंकले आफ्ना ग्राहकको पहिचान र पृष्ठभूमि थाहा पाउने प्रक्रिया हो । यसलाई बैंकले आफ्ना ग्राहकहरूलाई प्रमाणीकरण गर्नका लागि चालेको आवश्यक प्रक्रियाका रूपमा बुझन सकिन्छ । बैंकहरूले आफ्ना ग्राहकको सम्पूर्ण जानकारी राख्नुपर्दछ भन्ने अभिप्रायअनुरूप ग्राहकहरूको सङ्ख्या, अवस्था, कारोबारको प्रकृति, मनोवृत्तिलगायतका कुराहरूको जानकारी राख्नु अपरिहार्य छ ।

बचत तथा स्रोत उपलब्ध गराउने ग्राहक तथा कर्जा लिने ग्राहक दुवैलाई प्रचलित नीति र नियमबमोजिम पहिचान गर्न सहज हुने गरी आवश्यक सम्पूर्ण कागजातहरू जस्तै हालसालै खिचेको फोटोसहितको खाता खोल्ने फाराम, पूर्ण विवरणसहितको ग्राहक पहिचान फाराम तथा ग्राहकको आर्थिक कारोबारसम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी लिनु नै ग्राहक पहिचान हो ।

ग्राहक पहिचान प्रक्रियाले गर्दा अनाधिकृत रूपमा बैंकिङ माध्यमबाट रकम ओसारपसार गर्ने र गैरकानुनी रूपमा अर्जित रकमलाई बैंकका माध्यमबाट शुद्धीकरण गर्ने गराउने जस्ता अवैध कार्यहरूलाई रोक्न मद्दत गर्दछ ।

बैंकमा खाता खोल्दा अनिवार्य रूपमा के.वाई.सी. फाराम भर्नुपर्दछ । के.वाई.सी. फाराममा आफ्नो फोटो, परिचयपत्र, ठेगाना र पारिवारिक आवासको प्रमाण (जस्तै: धारा, टेलिफोन वा बिजुलीको रसिद) आवश्यक पर्दछ ।

बैंकले ग्राहकबाट धेरै सूचना वा जानकारी लिँदा बैंकको ग्राहकसँगको सम्बन्ध प्रगाढ भई कारोबार गर्न ढुक्क हुने अवस्था पनि हुन्छ । बैंकले ग्राहक पहिचानसँग सम्बन्धित विवरण राम्रोसँग राखेको छ भन्ने आवश्यक परेका बेलामा ग्राहकलाई सजिलै सम्पर्क गर्न सक्दछ ।

ग्राहक पहिचानको नमुना फाराम

क. व्यक्तिगत खाता (नेपाली नागरिकको हकमा)

१. खातावालाको नामः

२. वैवाहिक स्थिति:

३. लिङ्गः

४. जन्ममिति:

५. राष्ट्रियता:

स्थायी लेखा नं

६. नागरिकता:

नागरिकता नं

जारी गर्ने कार्यालय

जारी मिति

जारी गर्ने जिल्ला.....

७. राहदानीः

राहदानी नं

जारी गर्ने कार्यालय

जारी मिति

म्याद सकिने मिति

८. परिचयपत्रको हकमा:

परिचयपत्र नं

परिचयपत्रको किसिम

जारी मिति

म्याद सकिने मिति

९. खाता गैरआवासीय नेपाली वा विदेशी नागरिकका लागि

दर्ता/परिचय

जारी गर्ने कार्यालय

जारी मिति

राष्ट्रियता.....

म्याद सकिने मिति.....

भिसाको समयावधि

१०. नावालक खाताको हकमा

जन्म दर्ता नं, जारी गर्ने कार्यालय, जारी मिति

राष्ट्रियता....., संरक्षकको नाम, नागरिकता नं

११. नागरिकता नलिएको/नभएको नेपाली नागरिक भएमा

गा.पा/न.पा/उप.म.पा/म.पा वा अन्य सरकारी कार्यालयको सिफारिस चलानी नं, जारी गर्ने निकाय....., मिति

१२. स्थायी ठेगाना:

जिल्ला....., न.पा./गा.वि.स., वडा नं., टोल/गाउँ, घर नम्बर

टेलिफोन नं....., मोबाइल नं., इमेल ठेगाना

१३. हालको ठेगाना:

जिल्ला , न.पा. /गा.वि.स., वडा नं., टोल/गाउँ, घर नम्बर

टेलिफोन नं., मोबाइल नं., इमेल ठेगाना:

१४. एकाघर परिवारका सदस्यहरूको विवरण :

क्र.सं.	नामा	नाम, थर
१.	पति / पत्नी	
२.	बाबु	
३.	आमा	
४.	बाजे	
५.	छोरा	
६.	छोरी	
७.	बुढारी	
८.	ससुरा (विवाहित महिलाको हकमा)	
९.	सासू (विवाहित महिलाको हकमा)	

१५. संलग्न रहेको पेस/रोजगारी/स्वरोजगार/व्यवसाय/पेसेवरको लागि:

१६. आम्दानीको अन्य स्रोत भएमा:

१७. कारोबारको मात्रा

खाता सञ्चालन प्रयोजन अधिकतम प्रति कारोबार रकम अनुमानित मासिक कारोबार रकम अनुमानित मासिक कारोबार सदृख्या

१८. अन्य खातासम्बन्धी जानकारी:

१९. हिताधिकारीसम्बन्धी विवरण:

२०. इच्छाएको व्यक्तिको विवरण:

बैंकिङ व्यवसायमा ग्राहक पहिचान

वैध स्रोतबाट आर्जित रकमलाई मात्रै निक्षेपका रूपमा स्वीकार गरी स्रोत आवश्यक भएका क्षेत्र तथा ग्राहकलाई रकम उपलब्ध गराई निक्षेप परिचालन गर्नु नै बैंकको प्रमुख कार्य भएको हुँदा ग्राहकका बारेमा सम्पूर्ण जानकारी राख्न र त्यसको प्रमाणीकरणका लागि पनि ग्राहक पहिचान र सोका लागि आवश्यक पर्ने के.वाई.सी. फाराम अति नै आवश्यक छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन, २०६४ को परिच्छेद - ३ दफा ६ मा ग्राहकको पहिचान गर्नुपर्ने प्रावधान उल्लेख छ ।

उक्त प्रावधानमा कुनै बैडक, वितीय संस्था वा गैरवितीय संस्थाले कुनै व्यक्तिसँग कुनै प्रकारको व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा राष्ट्र बैंकले समय समयमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको रकमभन्दा बढी (दश लाख) रकमको एकै पटक वा पटक पटक गरी कारोबार गर्दा त्यस्तो व्यक्तिको पहिचान स्पष्ट रूपले गर्नुपर्ने भनिएको छ । यसरी ग्राहकको पहिचान गर्दा बैंक तथा वितीय संस्था वा गैरवितीय संस्थाले त्यसरी व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्ने वा कारोबार गर्ने

व्यक्तिलाई देहायबर्मोजिमका कागजात पेस गर्न लगाउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ :

- प्राकृतिक व्यक्ति भए निजको नाम, थर, स्थायी बसोबासको ठेगाना खुल्ने नागरिकता वा राहदानीलगायत अन्य आवश्यक कागजात र पेसा वा व्यवसाय खुल्ने कागजातको प्रतिलिपि ।
- यदि प्राकृतिक व्यक्ति नभएर अन्य व्यक्ति वा फर्म भएमा संस्थापना, स्थापना वा दर्ता भएको प्रमाणित गर्ने कागजातको प्रतिलिपि, संस्थाका सञ्चालक समितिका सदस्यहरू तथा कार्यकारी निर्देशक वा फर्मको धनी वा साझेदारहरूको नाम, थर, ठेगाना, पेसा, व्यवसाय खुल्ने कागजात ।
- व्यावसायिक सम्बन्धमा कारोबारबाट लाभ प्राप्त गर्ने निकटतम नातेदार व्यक्ति वा संस्थाको नाम, थर र ठेगाना ।
- विनिमय अधिकारपत्रबाट कारोबार भएमा त्यस्तो विनिमयपत्र जारी गर्ने र भुक्तानी पाउने व्यक्तिको नाम, थर र ठेगाना ।

तसर्थ ग्राहक पहिचानले गर्दा बैंकिङ क्षेत्रमा बढौदै गएको बैंकिङ कसर, बैंकिङ अपराध, आतङ्कवादी क्रियाकलापमा बैंकिङ लगानी हुन सक्ने जोखिम जस्ता सबेदनशील विषयको न्यूनीकरण गरी बैंकिङ व्यवसायलाई थप पारदर्शी र विश्वसनीय बनाई स्वदेश र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत बैंकको छविलाई उच्च राख्न मद्दत गर्दछ ।

बैंक खाता

बैंक खाता भनेको एउटा वितीय साधन हो जसले सर्वसाधारण व्यक्ति र संस्थाहरूलाई रकम जम्मा गर्न, फिक्न, लेनदेन गर्न र विभिन्न बैंकिङ सेवाहरूमा पहुँच पुऱ्याउन मद्दत गर्दछ । बैंक खाता मूलतः प्राकृतिक खाता (व्यक्तिको नाममा खोलिने खाता) र कानुनी खाता (संस्थाको नाममा खोलिने खाता) का रूपमा रहेको हुन्छ । बैंक तथा वितीय संस्थाले सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको नाममा खाता खोलिदिने र उनीहरूका नाममा रकम राख्न र फिक्न पाइने गरी दर्ता गरिरिदिने विवरण नै बैंक खाता हो । बैंक खाताबाट आफ्नो कारोबार, जम्मा भएको पैसा, व्याज पाइने भए सोबापत आर्जित व्याज र व्याज आर्जनबापत तिरेको कर रकमका बारेमा जानकारी मिल्दछ । बैंक खाता खोलेपछि रकम जम्मा गर्न भौचर, रकम फिक्नका लागि र एक खाताबाट अर्को खातामा रकम ट्रान्सफर गर्न चेक बुक प्राप्त गर्दछन् । कारोबारको विवरण हेर्नका लागि बैंक तथा वितीय संस्थाले सम्बन्धित खाताको बैंक स्टेटमेन्ट प्रदान गर्ने गर्दछन् ।

बैंक खाताका प्रकार

बैंक खाता विभिन्न प्रकारका हुन्छन् र तीमध्ये प्रमुख खाताहरूमा चल्ती खाता, बचत खाता र मुद्राती खाता रहेका छन् ।

चल्ती खाता

चल्ती खाता भन्नाले व्याज नपाउने गरी कार्यालय समयभित्र मार्गेका बखत जहिले पनि रकम राख्न तथा फिक्न पाउने गरी बैंकमा राखिएको रकमको हरहिसाब लेखिएको खाता भन्ने बुझिन्छ । उद्योगी, व्यापारी र कार्यालयहरूका लागि यो खाता बढी उपयोगी हुन्छ ।

बचत खाता

बचत खाता भन्नाले केही व्याज पाउने गरी रकम राख्न तथा भिक्न पाउने गरी बैंकमा राखिएको रकमको हरहिसाब लेखिएको खाता भन्ने बुझिन्छ । यसका लागि बैंकले सीमा तोकेको हुन सक्छ । सामान्यतया सानोतिनो रकम जम्मा गर्दै जाने र आवश्यक परेको समयमा रकम निकालिरहनुपर्ने व्यक्तिका लागि यो खाता उपयोगी हुन्छ । सर्वसाधारण व्यक्तिहरूमाझ यस्तो खाता सर्वाधिक प्रचलनमा छ र लोकप्रियसमेत रहेको छ । विद्यार्थी, युवा, गृहिणी, गृहस्थी, बुढाबुढी आदि सबैका लागि यो खाता निकै उपयोगी हुन्छ ।

मुद्रती खाता

मुद्रती खाता भन्नाले बैंकमा निश्चित समयावधिसम्म तोकिएको व्याज पाउने गरी राखिएको रकमको हरहिसाब लेखिएको खाता भन्ने बुझिन्छ । मुद्रती खातामा कम्तीमा ३ महिनादेखि एउटा निश्चित समय अवधि तोकेर रकम जम्मा गरिन्छ । तोकेको समयभन्दा पहिले नै रकम निकाल्न नमिल्ने हुँदा बीचमा रकम आवश्यक पर्ने सम्भावना नभएका अवस्थामा मात्र यस्तो खातामा रकम जम्मा गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यस खातामा राखेको पैसाको व्याजदर पनि बचत खाताको भन्दा केही बढी नै हुन्छ । बीचमा रकम आवश्यक परेमा यस्तो खातामा जम्मा गरेको रकमको प्रमाणपत्र धितो राखी बैंकहरूबाट कर्जा निकाल्न त मिल्दै तर अन्य खातामा जस्तो तुरुन्तै रकम भिक्न नमिल्ने हुँदा रकम भिक्न केही समय लाग्ने हुन्छ । यसप्रकार ऋण लिँदा आफूले मुद्रती निक्षेपमा पाउने व्याजदरभन्दा केही प्रतिशत बढी व्याज बैंकलाई तिरुपते हुन्छ ।

बैंक खाता खोल्दा आवश्यक पर्ने कागजपत्र

- १) नागरिकता वा राहदानी वा मतदाता परिचयपत्र वा सवारी चालक अनुमतिपत्र वा स्थायी लेखा नम्बरको प्रमाणपत्र
- २) हालसालै खिचिएको पासपोर्ट साइजको फोटो
- ३) पूर्ण रूपले भरेको बैंक खाता खोल्ने आवेदन फाराम
- ४) ग्राहक पहिचान फाराम र आवासको प्रमाण (धारा, टेलिफोन वा विजुलीको रसिद)
- ५) दस्तखत नमुना कार्ड
- ६) आवश्यक न्यूनतम रकम
- ७) सम्बन्धित संस्थाले आवश्यक ठानेका तलका अन्य विवरण तथा कागजातहरू :
- घर नं., टेलिफोन नं., मोबाइल नं., ईमेल ठेगाना, राहदानी, पेसा व्यवसाय, स्थायी लेखा नम्बर जस्ता विवरणहरू नभएका निवेदकका हकमा त्यस्ता विवरण उल्लेख गर्न अनिवार्य हुने छैन । तर सो विवरणहरू आफूसँग नरहेको व्यहोरा स्वघोषणा गराउनुपर्नेछ ।
- यस निर्देशनबमोजिम बुहत् ग्राहक पहिचान पद्धति (ECDD) अपनाउनुपर्ने ग्राहकहरूका हकमा भने एकाघर परिवारका सदस्यहरूको नागरिकता वा राहदानी वा मतदाता परिचयपत्र वा सवारी चालक अनुमतिपत्रको छ्विचित्र (नावालकको हकमा परिचयपत्र) लिनुपर्नेछ ।
- शरणार्थीका हकमा नागरिकताका सट्टा नेपाल सरकार वा अन्य अधिकारिक निकायले दिएको परिचयपत्रको छ्विचित्रलाई आधार लिन सकिनेछ ।

- नावालकको संरक्षक भई खाता सञ्चालन गरिरहेका अवस्थामा सो नावालक बालिग भएपछि उक्त बालिगकै कागजात संलग्न गरी बालिगले नै खाता सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

बैंक खाता निष्क्रिय हुने अवस्था

देहायका अवस्थामा बैंक खाता निष्क्रिय हुन सक्छन् :

- बैंकमा ग्राहक पाहिचान अद्यावधिक नभएमा ।
- लामो समयसम्म नचलाइएको खाता - चल्ती र कल खाताका हकमा १ वर्ष र बचत खाताका हकमा ३ वर्षसम्म कारोबार नभएको खाता ।
- सरकारी निकायहरू, नेपाल राष्ट्र बैंक, सम्माननीय अदालतले पनि खाता रोक्काका लागि निर्देशन दिएमा ।

बैंक कर्जा

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सर्वसाधारण व्यक्ति तथा संस्थाहरूसँग सझकलित निक्षेप उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्न र पैसाको अभाव भएका विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई सापटी प्रदान गर्ने गर्दछन् । परम्परागत रूपमा साहु तथा महाजनहरूले कर्जा उपलब्ध गराउने गर्दथे र तिनले ऋणीसँग चर्को व्याज असुलउपर गर्दथे । आधुनिक र विकसित समाजमा यस्तो पैसा ऋणका रूपमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले नियामक निकायले जारी गरेको नीति-नियमित्र रहेर उपलब्ध गराउँछन् । यी संस्थाहरू कानुनबमोजिम स्थापना र सञ्चालन हुने हुँदा कानुनबमोजिम मात्र व्याज असुल गर्दछन् । नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंकहरूको सुपरिवेक्षण गर्दछ र समय समयमा निर्देशन दिन्छ । यदि त्यस्तो निर्देशन नमानेका खण्डमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कारबाहीको भागी बन्नुपर्दछ ।

बैंक कर्जा किन लिने ?

- उद्योग व्यवसायमा लगानी गर्न ।
- व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्न ।
- निजी प्रयोजनका लागि वा व्यापारिक प्रयोजनका लागि घर/भवन बनाउन ।
- साना उद्योग र व्यवसाय सञ्चालन गर्न ।
- कृषि तथा पशुपालनसम्बन्धी व्यवसाय गर्न ।
- ठूला परियोजना र व्यवसाय सञ्चालन गर्न ।
- घरायसी उपभोगका वस्तुहरू (जस्तै: साइकल, मोटरसाइकल, मोटर, टेलिभिजन, फिज आदि) खरिद गर्न ।
- उच्च शिक्षाका लागि खर्च गर्न ।
- व्यक्तिगत प्रयोजन (जस्तै: घर बनाउन, औषधि उपचारका लागि, जग्गा किन्न, सामाजिक कार्यका लागि आदि) ।

बैंक कर्जा लिँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- तिर्न सक्ने क्षमताभन्दा बढीको कर्जा वा ऋण लिनुहोदैन ।

- जुन प्रयोजनका निमित्त ऋण लिएको हो सोही प्रयोजनमा मात्र ऋणको उपयोग गर्नुपर्दछ ।
- ऋणको सावाँ र व्याजको किस्ता कहिले र कति रकम तिर्नुपर्ने हो सोबारे प्रस्त जानकारी लिनुपर्छ ।
- आफ्नो स्थायी आम्दानीको एउटा निश्चित अंश मात्र ऋणको सावाँ व्याज तिर्नका लागि छुट्याउनुपर्दछ ।
- उपभोगका लागि भन्दा उत्पादनशील क्षेत्र वा लगानी गरिसकेपछि भविष्यमा नगद प्रवाह हुने क्षेत्रका लागि मात्र ऋण लिनुपर्दछ ।
- भविष्यमा ऋण चुक्ता गर्न नसकेमा धितो लिलामी हुने, कालो सूचीमा समेत पर्न जाने, व्यक्तिगत जमानी दिएका एकाघर परिवारको समेत दायित्वभित्र ऋण चुक्ता पर्न सक्ने र सामाजिक प्रतिष्ठामा समेत आँच आउन सक्ने कुरालाई राम्ररी मनन गर्नुपर्दछ ।
- आफूलाई सम्बन्धित क्षेत्रमा पर्याप्त ज्ञान भएमा मात्र लगानी गर्ने वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने सोच बनाउनुपर्दछ ।
- कर्जा लिएको बैंकसँग नियमित सम्पर्कमा रही कर्जासम्बन्धी हिसाबकिताबमा चनाखो हुनुपर्दछ ।

कर्जाका प्रकार

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कोषीय (फन्डेड) र गैरकोषीय (ननफन्डेड) गरी दुई प्रकारका कर्जा प्रदान गर्दछन् ।

कोषीय कर्जा : कर्जा प्रवाह गर्दा नगद नै प्रवाह गर्ने कर्जालाई कोषीय (फन्डेड) कर्जा भनिन्छ ।

यसअन्तर्गतका कर्जा निम्न छन् :

- क) **उपभोक्ता कर्जा:** यस्तो प्रकारको कर्जा सामाजिक कार्य र उपभोगका वस्तु खरिद गर्न र व्यवहार टार्न उपयोग गरिन्छ; जस्तै: सुन चाँदी कर्जा, मुद्राती रसिद धितो कर्जा आदि ।
 - ख) **व्यावसायिक कर्जा :** यस्तो प्रकारको कर्जा नयाँ व्यवसाय सञ्चालन गर्न र व्यवसायको वृद्धि गर्नका लागि प्रवाह गरिन्छ । व्यवसायमा रहेका मालसामान नै यस्ता कर्जाको प्राथमिक धितोका रूपमा रहेका हुन्छन्, जस्तै चालु पुँजी कर्जा, हाइपोथिकेसन कर्जा, आयात निर्यात कर्जा, व्यावसायिक धितो बन्धकी कर्जा आदि ।
 - ग) **औद्योगिक परियोजना कर्जा :** यस्तो प्रकारको कर्जा ठूला ठूला परियोजना, प्रोजेक्टहरू सञ्चालन गर्न प्रवाह गरिन्छ ।
 - घ) **हायरपर्चेज कर्जा :** यस्तो प्रकारको कर्जा व्यावसायिक प्रयोजनका लागि उपयोग हुने वस, ट्याइकरहरूको खरिद प्रयोजनका लागि प्रवाह गरिन्छ ।
 - च) **कृषि कर्जा :** कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्न, जस्तै: व्यावसायिक खेती, पशुपालन, माछापालन, तरकारी र फलफूल खेती, डेरी उद्योग आदिका लागि कृषि आवधिक र अधिविकर्ष कर्जा प्रवाह गरिन्छ ।
- त्यस्तै बैंकले सहुलियतपूर्ण कर्जाका लागि व्याज अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ अनुसार बैंक तथा वित्तीय संस्थाले व्याज अनुदानसहित विभिन्न १० प्रकारका सहुलियतपूर्ण कर्जाहरू उपलब्ध गराउँदछ ।

छ) **रिटेल कर्जा:** यस्तो प्रकारको कर्जा घर बनाउन, घर खरिद गर्न, घर मर्मत गर्न, व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि, उच्च शिक्षा हासिल गर्न, सेयर कारोबार गर्न, गाडी खरिद गर्न अचल धितो र आम्दानीको विश्लेषण गरी प्रवाह गरिन्छ। जस्तै: घर कर्जा, व्यक्तिगत कर्जा, शैक्षिक कर्जा, सेयर धितो कर्जा आदि।

गैरकोषीय (ननफल्डे) कर्जा : यस प्रकारको कर्जामा बैंकले नगद प्रवाह गर्नुपर्दैन तर भविष्यमा बैंकले बेहोनुपर्ने सम्भावित दायित्व रहने गर्दछ। निश्चित कमिसन लिएर बैंकहरूले यस्तो कर्जा प्रवाह गर्ने गर्दछन्।

यस अर्त्तगत निम्न कर्जाहरू पर्दछन् :

- क) बैंक जमानत (Bank Gurantee)
ख) प्रतीत पत्र (Letter of Credit)

समयमै कर्जाको ब्याज तिरी कानुनी कारबाहीका साथै जरिवानाबाट बचौँ।

पारिवारिक खर्च व्यवस्थापन र बजेट निर्माण

हरेक परिवारले सामान्य रूपमा आफ्नो अनुमानित आम्दानी र खर्चबीच तालमेल मिलाउन सदा तत्पर रहनुपर्दछ। यसले आर्थिक साक्षरतालाई जनाउँछ। आफ्नो आम्दानी र खर्चको व्यवस्थित विवरण नै बजेट हो। परिवारमा प्राप्त हुने आम्दानी र खर्चको अनुमानित विवरणलाई पारिवारिक बजेट भनिन्छ। पारिवारिक बजेटले परिवारभित्रको आम्दानीका स्रोतहरूको राम्रोसँग उपयोग गर्न र खर्चलाई व्यवस्थित एवम् आवश्यकताका आधारमा खर्च गर्न सहयोग गर्दछ। आम्दानी र खर्च के कति छ भनेर अनुमान गर्न, सावधानीपूर्वक खर्च गर्न, चुस्त र दुरुस्त तरिकाले रकम व्यवस्थापन गर्न र भविष्यको लक्ष्य निर्धारण गर्न पारिवारिक बजेट निर्माण गर्नुपर्दछ।

पारिवारिक बजेट निर्माण गर्दा आम्दानीको स्रोतअनुसार आम्दानीको हिसाबकिताब गर्ने, आफूले कति बचत गर्न सकिन्छ त्यसको निर्धारण गर्ने, खर्च सूचीकृत गर्ने र खर्चको प्राथमिकीकरण गर्दै खर्च गर्ने र मितव्ययिता अपनाउने साथै आम्दानी र खर्चको पुनरावलोकन गर्ने काम गर्दै आफू बढेमा मात्र सक्षम भइन्छ, तसर्थ यस्तो प्रवृत्ति ब्रह्मीमा हुनु आवश्यक छ।

सचेत नागरिकले आफ्नो घरको खर्च व्यवस्थापन, बजेट निर्माण, बचतको हिस्साबाट लगानीका योजना कुशल ढड्गले गर्न सक्षम हुनु नै वितीय चेतना हो। यसरी सचेत नागरिकले लिएको आर्थिक निर्णयले समग्र अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ।

बजेटको महत्त्व

- परिवारको निश्चित आम्दानीलाई प्राथमिकताका आधारमा खर्च बाँडफाँडमा मद्दत पुऱ्याउँछ।
- आम्दानीका आधारमा खर्चको बाँडफाँडमा सहयोग पुऱ्याउँछ।
- अनावश्यक खर्च नगर्न प्रेरित गर्दछ।

- आर्थिक अनुशासन कायम गर्दछ ।
- भविष्यको योजना बनाउन मद्दत गर्दछ ।
- आम्दानी र खर्चबीच सन्तुलन कायम गर्ने मद्दत गर्दछ ।

व्यक्तिगत आम्दानी र खर्चको विश्लेषण गर्ने

व्यक्तिले गर्ने ऐच्छिक खर्चहरूलाई सकेसम्म कम गर्नुपर्दछ र भविष्यमा परिआउन सक्ने खर्चका लागि अहिलेदेखि नै सोच बनाउनुपर्दछ । आफूसँग भएको थोरै पैसाको अधिकतम सदुपयोग गर्न र पैसा खर्च गर्नु अगावै आफ्नो खर्चको प्राथमिकीकरण गर्नाले पैसाको चुहावट कम हुन जान्छ । दैनिक जीवनमा आफ्ना लागि आवश्यक पर्ने इच्छा र आवश्यकताका वस्तुहरूको खरिद एवम् विक्रीका लागि भविष्यप्रति सचेत भएर गरिने आम्दानी र खर्च नै व्यक्तिगत रकम व्यवस्थापन हो । यसका लागि व्यक्तिले रकम व्यवस्थापन निर्धारणका लागि देहायबमेजिम पक्षहरूमा ध्यान दिनु आवश्यक छ :

- व्यक्तिगत वित्तीय व्यवस्थापनका स्वनियमहरू निर्माण गर्ने र अनुसरण गर्ने ।
- वित्तीय लक्ष्यहरू निर्धारण गर्ने ।
- ऋणको भाका ननघाउने ।
- खर्च गर्न सतर्कता अपनाउने ।
- आफ्नो लगानी र प्रतिफलको तुलना गर्ने ।
- समयसँगसँगै पैसाको मूल्यको तुलना गर्ने ।
- हजानाको असरका बारेमा थाहा पाउने ।
- लगानी गर्दा आवश्यक जोखिम वहन गर्ने ।
- लगानी र सम्पत्तिको विविधीकरण गर्ने ।

बजेट रणनीति

७०-२०-१० नियम

आफ्नो जम्मा आम्दानीको (१००%) रकमलाई यस नियमअनुसार वर्गीकरण गर्ने प्रयास गर्नुहोस् ।

- (१) ७० प्रतिशत मासिक खर्च गर्नका लागि ।
- (२) २० प्रतिशत बचतका लागि ।
- (३) १० प्रतिशत ऋण चुक्ता गर्नका लागि ।

बचत

भविष्यका लागि वर्तमानको कुल आम्दानीको केही अशं छुट्याएर राखिएको रकम नै बचत हो अर्थात् आफ्नो आम्दानीबाट अत्यावश्यक खर्च गरी बाकी रहेको रकमलाई बचत भनिन्छ । बचत घरमा पनि गर्न सकिन्छ तर त्यसबाट मानिसले कुनै प्रतिफल प्राप्त गर्दैन र चोरी, डकैतीको पनि डर हुन्छ । यसबाट बच्न मानिसहरूले बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोलेर पैसा जम्मा गर्ने गर्दछन् । यस्तो रकमलाई बचत भनिन्छ ।

बचतको महत्त्व

- भविष्यका लागि बचत गरिन्छ ।
- व्यक्तिगत आर्थिक व्यवहार (जस्तैः पुँजी निर्माण, सम्पत्ति खरिद, लगानी, दैनिक व्यवहारका खर्च, आपतकालीन खर्च, कर्जा भुक्तानी आदि) का लागि बचत गरिन्छ ।
- सामाजिक व्यवहार (जस्तैः विवाह, ब्रतबन्ध, मृत्यु संस्कार, शिक्षादीक्षा, तीर्थाटन / भ्रमण, स्वास्थ्य उपचार आदि) का लागि बचत गर्ने गरिन्छ ।
- बैंकमा बचत गर्दा सुरक्षा र व्याज दुवै पाइन्छ ।
- बचत भनेको पुँजी निर्माणको आधार हो । स-सानो बचतले बैंकमा ठुलो पुँजी जुट्न जान्छ र लगानीयोग्य पुँजीको निर्माण हुन्छ । यही रकमको सदुपयोग गर्नका लागि नै बैंकले आवश्यक विश्लेषण गरी कर्जा प्रवाह गरेर देशको आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँदछ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बचत गर्ने

- औपचारिक बैंक वित्तीय संस्थामा बचत : केन्द्रीय बैंकबाट वित्तीय कारोबार गर्ने इजाजतपत्रप्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा बचत खाता खोली बचत गर्ने कार्य नै धेरै सुरक्षित मानिन्छ ।
 - वाणिज्य बैंक
 - विकास बैंक
 - वित्त कम्पनी
 - लघुवित्त वित्तीय संस्था
 - बचत तथा सहकारी संस्था
 - बीमा गर्ने संस्था
 - कर्मचारी सञ्चय कोष
 - नागरिक लगानी कोष
 - हुलाक बचत बैंक
- क) बैंक तथा वित्तीय संस्थामा नै बचत किन ?
- कानुनतः इजाजतपत्रप्राप्त निकाय भएको तथा नियमित रूपमा नियमन र सुपरिवेक्षण हुने हुँदा बढी सुरक्षित हुन्छ ।
 - समयमा निश्चित व्याज पाइन्छ ।
 - पानी, बत्ती, टेलिफोन आदि महसुल तिर्ने सुविधाहरू पाउन सकिन्छ ।
 - बचतको सुरक्षण हुँदा रकम ढुन्ने डर कम हुन्छ ।

- तुलनात्मक रूपमा बढ़ी विश्वासिलो हुन्छ ।
- ठुलो संस्था भएकाले लेखापरीक्षण हुने, हरेक वर्ष वार्षिक साधारण सभा गर्दा लगानीकर्तालाई जवाफ दिनुपर्ने, सञ्चार माध्यमले आलोचना गर्न सक्ने, अधिकारप्राप्त संस्थाहरूबाट नियमित निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन हुने भएकाले बचत सुरक्षित हुन्छ ।
- छ) अर्धअौपचारिक निकायमा बचत गरे के हुन्छ ?
- औपचारिक संस्था नभएकाले कम सुरक्षित हुन्छ ।
- निरीक्षण नहुने हुँदा समूहभित्रकै मान्द्येको आपसी मिलेमोमा दुरुपयोग हुन सक्छ ।
- पहुँच सजिलो भए पनि समहको सदस्यले मात्र कारोबार गर्ने सुविधा पाउँछ ।
- ठुलो रकम ऋण लिनुपरेमा पैसाको अभाव हुने गर्दछ ।
- बचतमा व्याज कम मात्र दिने र ऋणमा चर्को व्याज लिने प्रचलनले नोक्सान पर्न सक्छ ।
- निकाय/संस्था घाटामा गएको देखाएर व्याज/प्रतिफल दुवै डुब्ने सम्भावना रहन्छ वा आफैने रकम नपाउन पनि सकिन्छ ।
- लेखा र लेखापरीक्षण व्यवस्था प्रभावकारी नहुँदा कारोबार र हिसाबकिताब पारदर्शी नहुन सक्छ ।
- ग) अनौपचारिक निकायमा बचत गरे के हुन्छ ?
- ऋण लिन सजिलो भए तापनि व्याजदर उच्च हुन्छ ।
- कानुनी प्रमाणका अभावमा निक्षेपका रूपमा जम्मा गरेको वा सापटी दिएको रकम डुब्ने सम्भावना पनि रहन्छ ।
- घरमै बचत गर्दा चोरी, डकैती, आगलागी, फजुल खर्च आदि हुन सक्छ ।
- इष्टमित्र साथीभाइबीच भैभगडाको कारण बन्न सक्छ ।
- ढुकुटी सञ्चालकहरू भाग्न सक्ने हुँदा सम्पूर्ण रकम डुब्न सक्छ र ढुकुटी खेल्ने र खेलाउने दुवैलाई कारबाही हुने हुँदा सञ्चालक भागेमा कारबाही गर्न समेत अप्टेरो पर्ने हुन्छ ।
- साहु तथा महाजनले सोभा सादा निरक्षर व्यक्तिलाई मनपरी सर्तहरू राखेर तमसुक गराई अन्ततः : ऋण लिने व्यक्तिको घरबार नै हडप्ने र ऋणग्रस्तताको जालोमा फस्ने सम्भावना प्रवल हुने गर्दछ ।
- अन्य व्यक्तिलाई रकम प्रयोग गर्न दिँदा उसले बेइमानी गरेमा पैसा डुब्न सक्ने र आफूलाई चाहिएको बखत रकम उपलब्ध गराउन नसकिने हुन सक्छ ।
- तसर्थ बचत गर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा गर्नु नै बढी सुरक्षित मानिन्छ ।
- बचत गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानी
- बचत गर्दा इजाजत लिएका संस्थासँग मात्र गर्नुपर्दछ । इजाजत नलिएका संस्थामा बचत गर्दा रकम डुब्ने डर हुन्छ ।
- विनाप्रमाणको लेनदेन गर्नुहुँदैन ।
- घरमा धेरै पैसा राखेर असुरक्षित नबनाँ ।
- पैसाको लेनदेन र बचत गर्दा सदैव चनाखो रहौँ ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोली बचत गर्ने बानी बसालौँ ।

लगानी

लगानी भन्नाले कुनै विशेष फाइदा प्राप्त गर्न धन, स्रोत वा सम्पत्ति कुनै व्यवसाय वा योजनामा खर्च गर्ने प्रक्रिया भन्ने बुझिन्छ । आफूले जम्मा गरेको रकम कुनै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाएर भविष्यमा नाका बढाउने उद्देश्यले गरिने खर्च नै लगानी हो । हामीले खर्च कटाएर बचेको आम्दानीलाई सबैभन्दा बढी व्याज आउने ठाउँमा बचत गर्नुपर्दछ वा राम्रो प्रतिफल आउने क्षेत्रहरूमा लगानी गर्नुपर्दछ । सबै लगानी एकै ठाउँमा गर्नुभन्दा एकभन्दा बढी क्षेत्रमा लगानी गर्दा लगानीको विविधीकरण हुन गई जोखिम कम हुन्छ र प्रतिफल पनि राम्रो पाइन्छ ।

लगानीको उद्देश्य

लगानीको लक्ष्य बनाउनुपूर्व निम्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ :

- आफ्नो वित्तीय लक्ष्य के हो ? लगानी गर्नुपर्ने कारण के हो ?
- आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न कति बचत र लगानी गर्नुपर्दछ ?
- आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न कति मात्रामा जोखिम वहन गर्न सकिन्छ ?
- आफ्नो लगानीबाट कति प्रतिफल आशा गरिएको छ ?
- आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न लगानी गर्दा खर्च गर्ने शैलीमा कसरी परिवर्तन गर्न सकिन्छ ?

लगानीका लागि चाहना र दृढ इच्छाशक्ति चाहिन्छ । लगानी गर्ने निर्णय गर्नुअघि उपयुक्त कुराहरूलाई राम्ररी विश्लेषण गरेर लगानी गर्दा भविष्यमा ठुलो जोखिम वहन गर्नुपर्दैन साथै लगानीबाट राम्रो प्रतिफलसमेत आउँछ ।

सफल लगानीका लागि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- लगानी गरेपछि राम्ररी अनुगमनमा ध्यान दिनुपर्दछ । समय दिनुपर्दछ ।
- लगानीको प्रतिफल लगानी गुणस्तरमा निर्भर हुने भएकाले लगानीको गुणस्तर जोगाइराख्नुपर्दछ ।
- लगानी गर्दा उपयुक्त ठाउँ रोज्नुपर्दछ ।
- अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
- लगानीका जोखिम के के हुन सक्छन् र तिनलाई कसरी न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ भनी विचार गर्नुपर्दछ ।
- लगानी गरिसकेपछि त्यो लगानी उपलब्धमूलक भयो वा भएन र कति प्रतिफल प्राप्त भयो भन्ने जस्ता कुराको विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।

लघु उद्यम/व्यवसाय

सामान्य अर्थमा व्यवसाय भनेको आयआर्जनका लागि मानिसद्वारा गरिने आर्थिक क्रियाकलाप हो । व्यवसायीहरूले पुँजी लगानी गरी जोखिम वहन गरेबापत त्यसबाट सकेसम्म नाफा कमाउने उद्देश्य लिएका हुन्छन् ।

लघु व्यवसाय भनेको थोरै पुँजी वा उत्पादनका साधनहरूको प्रयोग गरी सानो स्तरमा गरिने व्यवसाय हो । यस्तो व्यवसाय सामान्यतः पारिवारिक रूपमा सञ्चालन गरिएको हुन्छ । सीमित सीप र थोरै पुँजीबाट सञ्चालन हुन्छ । लघु व्यवसायमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग कम गरिन्छ । लघु व्यवसायमा रोजगारीका अवसरहरू पनि कम सृजना हुन्छन् । ठूला उच्चोग वा व्यवसायका तुलनामा लघु व्यवसायमा जोखिम पनि थोरै हुन्छ ।

औद्योगिक नीति २०६७ अनुसार लघु उद्यम भन्नाले देहायका सर्त पूरा गरेको व्यवसाय भनी सम्फन्नुपर्छ :

- घरजग्गाबाहेक बढीमा २ लाख रुपैयाँसम्मको स्थिर पुँजी,
- उद्यमी स्वयम् व्यवस्थापनमा संलग्न रहेको,
- उद्यमीसमेत ९ जनासम्म कामदार रहेको,
- वार्षिक कारोबार २० लाखभन्दा कम रहेको,
- इन्जिन वा उपकरण प्रयोग हुने भएमा त्यस्तो इन्जिन वा उपकरणको विचुत् मोटर वा अन्य तेल इन्जिन शक्ति क्षमता १० किलोवाटभन्दा कम भएको ।

सेयर

कम्पनीको कुल पुँजीलाई समान मूल्यमा धेरै अंशहरूमा विभाजन गरिन्छ । कम्पनीको पुँजीको विभाजित एकाइ वा सानो अंशलाई सेयर भनिन्छ । सेयर भनेको कुनै कम्पनीको स्वामित्वको एकाइ हो जसलाई व्यक्तिले खरिद गरेर उक्त कम्पनीको मालिकका रूपमा भाग लिन्छन् । कम्पनीका लागि पुँजी जम्मा गर्न सेयर जारी गरिन्छ । सेयरमा लगानी गरेबापत सेयरधनीहरूले प्रत्येक वर्ष कम्पनीको नाफाका आधारमा लाभांश प्राप्त गर्दछन् । कुनै कम्पनीले सेयर खरिद गरेबापत लगानीकर्तालाई रकम भुक्तानीको प्रत्याभूतिवापत दिइने निस्सा कागज वा प्रमाणपत्रलाई सेयर प्रमाणपत्र भनिन्छ ।

सेयर प्रमाणपत्र धितो राखेर बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट कर्जा पाउन तथा सेयर बजारका ब्रोकरमार्फत सेयर नै विक्री गरी नगदको आवश्यकता पूरा गर्न सकिन्छ । कम्पनी र बजारको सही विश्लेषण गर्न सक्नेले बजारको उतार चढावमा समेत सेयर खरिद विक्री गरेर लाभ लिन सक्ने अवस्था रहन्छ ।

सेयरका प्रकार

सामान्यता कुनै पनि कम्पनीका सेयर साधारण सेयर र अग्राधिकार सेयर गरी दुई प्रकारका हुन्छन् ।

साधारण सेयर

साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताले लगानीको मात्राअनुसार स्वामित्व प्राप्त गर्ने हुँदा मुनाफामा सोहीबमोजिमको हिस्सा प्राप्त गर्दछन् । साधारण सेयरधनीलाई कम्पनीको सञ्चालक समिति चयन गर्न मतदान गर्ने र आफू पनि उम्मेदवार बन्न सक्ने अधिकारसमेत हुन्छ । कम्पनीले नाफा गर्दा आफ्ना सेयरधनीलाई नगद लाभांश वा बोनस सेयर वितरण गर्दछ । कम्पनी खारेजीमा गएका अवस्थामा ऋणपत्र धनी र अग्राधिकार सेयरधनीलाई भुक्तानी गरिसकेपछि बाँकी रहेको रकम मात्र साधारण सेयरधनीले प्राप्त गर्दछन् । यसरी साधारण सेयरमा गरिने लगानी बढी जोखिमपूर्ण हुन्छ । कम जोखिम सेयरलाई भुक्तानी गर्दा लगानीकर्तालाई मात्र साधारण सेयरमा लगानी गर्न उपयुक्त हुने मानिन्छ । लगानीकर्ताको प्रमुख उद्देश्य कम जोखिममा बढी मुनाफा आर्जन गर्नु हो ।

अग्राधिकार सेयर

अग्राधिकार सेयरमा लाभांश पाउने दर निश्चित गरिएको हुन्छ । यस्ता सेयरलाई तोकिएको प्रतिशत लाभांश वितरण गरेर बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित कम्पनीको भावी विकास र विस्तारका लागि सञ्चय गर्ने गरिन्छ ।

सेयरमा लगानी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- जुन कम्पनीको सेयरमा लगानी गर्न चाहेको हो, सो कम्पनीका संस्थापकहरूको शैक्षिक योग्यता, कम्पनी सञ्चालनसम्बन्धी अनुभव, हाल संलग्न पेसा, व्यवसाय र ती व्यवसायको वित्तीय स्थिति, व्यावसायिक छावि, सामाजिक पहिचान, अन्तर्राष्ट्रिय सम्पर्क जस्ता तथ्यारे जानकारी लिनुपर्दछ ।
- सम्बन्धित कम्पनीको अधिकृत पुँजी, चुक्ता पुँजी, ऋण व्यवस्थापन, मुनाफाको स्थिति, आमदानीको स्रोत, खुद नाफा/नोक्सान, प्रति सेयर आमदानी, सञ्चित नाफा, जगेडा कोषहरू, वास्तविक सम्पत्ति, खर्च व्यवस्थापन, कर्मचारीको उत्पादकत्व जस्ता विभिन्न वित्तीय परिसूचकहरूबाटे जानकारी लिनुपर्दछ ।
- व्यवस्थापन समूहको र कम्पनीमा कार्यरत कर्मचारीको दक्षता र अनुभव, कार्यसम्पादन स्तर, उनीहरूले विगतमा अन्य कुनै निकायको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी लिएको भए त्यसको परिणाम, कार्यरत कर्मचारीले कम्पनीको जागिर छोड्ने दर बारे पनि जानकारी लिनु आवश्यक हुन्छ ।
- कम्पनीले उपलब्ध गराउने वस्तु तथा सेवा र बजारमा तिनको माग तथा आपूर्तिको अवस्था, बिक्री वितरणको स्थिति, दीर्घकालीन माग र बिक्री वितरणको सम्भावना, नयाँ वस्तु तथा सेवा विकासको सम्भावना, सम्भाव्य आर्थिक तथा व्यावसायिक परिवर्तन तथा आर्थिक चक्रमा आफ्नो अस्तित्व बचाइराख्ने क्षमताका साथै भावी रणनीतिबाटे पनि जानकारी लिनु मनासिब हुन्छ ।

डिम्याट खाता

डिम्याट खाता त्यस्तो विद्युतीय खाता हो जसमा लगानीकर्ताले आफ्नो सेयरलाई विद्युतीय रूपमा राख्न सक्दछ । डिम्याट गर्नु भनेको भौतिक वा कागजी सेयरलाई विद्युतीय रूपमा राख्ने प्रक्रिया हो ।

सिआस्वा

धितोपत्र खरिद (प्राथमिक सेयर, आइपिओ, एफपिओ र हकप्रद सेयर) का लागि आवेदन दिँदा आवेदनकर्ताहरूले बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खोलेको निक्षेप खातामा धितोपत्र आवेदन बराबरको रकम रोकका राखिने र त्यसको बाँडफाँडपश्चात् आवेदकका नाममा बाँडफाँड भएको धितोपत्र बराबरको रकम मात्र सम्बन्धित खाताबाट खर्च गर्ने प्रणाली सिआस्वा (C-ASBA Application Supported by Blocked Account) हो । सिआस्वा सुविधा लिन बैंकमा गई आवेदन दिनुपर्दछ । त्यसपछि बैंकले लगानीकर्ताको पहिचान गरी सफ्टवेयरमा भेरिफिकेसन गरी सिआस्वा रजिस्ट्रेसन नम्बर (CRN) दिन्छ । त्यसपछि सिडिएससीको अनलाइन वेभसाइटमा गएर आवेदन दिन सकिन्छ ।

सिआस्वाका फाइदा

- घरै बसी इन्टरनेटको प्रयोगबाट सेयर खरिदका लागि आवेदन दिन सकिने ।
- सेयर बाँडफाँडपश्चात् मात्र रकम काटिने भएकाले सेयर नपरेको रकम खातामा आएर बर्स्ने ।
- सेयरको मौज्दात, विवरण, कारोबार र आवेदन दिएको सेयर पन्यो कि परेन भनी हेने सुविधा उपलब्ध हुने ।
- बैंक खातामा भएको पैसाबाट सीधै सेयरमा लगानी गर्न सकिने ।

म्युचुअल फन्ड

स-साना लगानीकर्ताको रकम सङ्कलन गरी पुँजी तथा मुद्रा बजारमा लगानीको व्यवस्था/वातावरण मिलाइदिनका लागि स्थापना गरिएको कोषलाई सामूहिक लगानी कोष अर्थात् म्युचुअल फन्ड (Mutual Fund) भनिन्छ । यस्तो कोषमा लगानी गर्नका लागि कानुनबमोजिम स्थापित संस्थाले स-साना व्यक्तिगत लगानीकर्ताबाट रकम सङ्कलन गर्ने र लगानीको सिद्धान्तका आधारमा कम जोखिम तथा उपयुक्त प्रतिफल प्राप्त हुने गरी लगानीको व्यवस्थापन गर्दछ । व्यक्तिगत तबरमा पुँजी बजारमा लगानी गर्नका लागि सुचनाको अभाव हुने, पर्याप्त वित्तीय जानकारी नहुने, विश्लेषणको क्षमता नहुने, समय, पर्याप्त पुँजी र बजारमा आएको परिवर्तनबाटे पर्याप्त ज्ञानको अभावलाई पूरा गरी कम जोखिममा उपयुक्त प्रतिफल प्राप्त हुने तरिकाले लगानी गर्ने र देशको पुँजी निर्माणमा समेत योगदान दिने मनसायले यस्ता कोषहरूको स्थापना गरिएको हुन्छ । नेपालमा म्युचुअल फन्ड खरिद गर्दा एक एकाइका लागि मूल्य रु. १० कायम गरिएको छ ।

चेक

चेक भनेको यस्तो विनिमय पत्र हो जुन कुनै बैंकउपर मात्र खिचिएको हुन्छ र जसको भुक्तानी मागिएको बखत दिनुपर्दछ । बैंक तथा वितीय संस्थामा खाता खोलेका निक्षेपकर्ताहरूले उक्त खातावाट रकम फिक्न र रकमान्तर गर्न चेकको प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

चेकका प्रकार

वाहक चेक

चेक लिएर आउने व्यक्तिलाई नै भुक्तानी दिन सकिने चेकलाई वाहक चेक (Bearer Cheque) भनिन्छ । व्यक्तिको नाममा खिचिएको चेक भए लिएर आउने व्यक्तिलाई नै र संस्थाको नाममा खिचिएको भए सोही संस्थाले बैंक खातामा खाता खोली जम्मा गर्नुपर्दछ ।

आदेश चेक

निश्चित व्यक्ति वा निजवाट अद्वितारी प्राप्त व्यक्तिलाई मात्र भुक्तानी दिनू भनी उल्लेख भएको चेकलाई आदेश चेक (Order Cheque) भनिन्छ । भुक्तानी पाउने व्यक्तिले पछाडिपछि दस्तखत गरेपछि मात्र बैंकले निजलाई भुक्तानी दिन्छ ।

रेखाइकित चेक

चेकको अग्र भागमा दुईवटा रेखा खिची ती समानान्तर रेखाका बीच कुनै शब्द लेखी वा नलेखी वा & Co. लेखी दिइएको छ भने त्यस्तो चेकलाई रेखाइकित चेक (Crossed Cheque) भनिन्छ । रेखाइकित चेकको भुक्तानी दरपीठ गरेबमोजिमको खातामा जम्मा गरेर मात्र दिन सकिन्छ ।

A/c payee चेक

रेखाइकित चेकका दुईवटा समानान्तर रेखाबीच A/c payee वा Payee A/c only भनी लेखिएको छ भने त्यस्तो रेखाइकित चेकको भुक्तानी चेकमा उल्लिखित तोकिएकै खातामा जम्मा गरेर मात्र भुक्तानी गर्न सकिन्छ ।

विशेष रेखाइकन चेक

चेकलाई रेखाइकन गर्दा कुनै निश्चित बैंकले मात्र भुक्तानी पाउने गरी गरिएको छ भने त्यस्तो रेखाइकनलाई विशेष रेखाइकन चेक भनिन्छ । यस्तो किसिमको रेखाइकन विशेष गरी विलयरिड वा कलेक्सनमा पठाउने चेकमा गरिन्छ ।

चेक भुक्तानीका पूर्वसर्तहरू

- चेक खिच्ने व्यक्ति वा संस्थाको सम्बन्धित बैंकमा खाता खोलिएको हुनुपर्दछ ।
- चेकमा भुक्तानी रकम अङ्क र अक्षर दुवैमा स्पष्ट रूपले लेख्नुपर्दछ ।
- चेकमा उल्लेख भएको रकम खाम्ने गरी खातामा रकम जम्मा भएको हुनुपर्दछ ।
- चेक लेख्ने व्यक्तिले बैंकमा दिएको नमुनाबमोजिमको हस्ताक्षर गर्नुपर्दछ ।
- मिति स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको हुनुपर्दछ ।
- केरमेट भएको ठाउँमा खातावालाले अनिवार्य रूपमा हस्ताक्षर गर्नुपर्दछ ।

चेक अनादार हुने अवस्था

- खातामा पर्याप्त मौज्दात नभएमा ।
- मिति ठिक नभएमा ।
- अडक र अक्षरमा फरक भएमा ।
- हस्ताक्षर नमिलेमा ।
- चेकमा केरमेट भई सो ठाउँमा खातावालाको पूरा हस्ताक्षर नभएमा ।
- च्यातिएको चेक पेस गरेमा ।
- रकम लिन आउने व्यक्तिमाथि बैंकका कर्मचारीलाई शङ्का लागेमा ।
- नियामक निकाय, अदालतबाट खाता सञ्चालनमा रोक लगाइएका अवस्थामा ।
- निष्क्रिय खाताको चेक भएमा ।
- म्याद सकिएको वासी चेक (Stale cheque) र पछिल्लो मितिको चेक (Post Dated cheque) काटेमा ।

विदेशी विनिमय

नेपालबाहेक अरूप देशका मुद्राहरू नेपालका लागि विदेशी मुद्रा हुन् । यसलाई विदेशी विनिमय पनि भनिन्छ । हरेक देशका लागि विदेशी मुद्रा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ । विदेशी मुद्रा धेरै सञ्चित भएमा देशलाई फाइदा हुन्छ । यसले देशको अर्थतन्त्रलाई बलियो बनाउँछ । हामीले अन्य देशबाट वस्तु तथा सेवा आयात गर्दा विदेशी मुद्रामा भुक्तानी गर्नुपर्दछ । यदि विदेशी मुद्रा अभाव हुन गएमा आयातबापतको भुक्तानी गर्न कठिनाई हुन्छ । यसो भएमा मुलुकको अर्थतन्त्र सङ्कटमा पर्न सक्छ ।

नेपालमा भित्रिएको समग्र विदेशी विनिमयको ढुकुटी जिम्मा लिई सोको व्यवस्थापन गर्ने काम नेपाल राष्ट्र बैंकले गर्दै आएको छ । विदेशी मुद्रा राज्यको सम्पत्ति हो । यसको जथाभावी प्रयोग गरी दुरुपयोग गर्नुहोदैन । आफैले कमाएको भए पनि विदेशी मुद्रा सरकारी निकायले तोकेबमोजिम मात्र खर्च गर्न पाइन्छ । यसको दुरुपयोग गरेमा कानुनबमोजिम कारबाही हुने गर्दछ ।

नेपाली मुद्राको अन्य मुद्रासँगको सटही दरलाई विनिमय दर भनिन्छ । अहिले भा.रु.सँग नेपाली मुद्राको विनिमय दर स्थिर छ । यो दर हाल भा.रु. १०० बराबर नेपाली रु. १६० तोकिएको छ । अरूप देशको मुद्रासँग विनिमय दर बजारमा स्वतन्त्र छोडिएको छ । यसले गर्दा अरूप देशको मुद्रासँगको विनिमय दरमा तल-माथि भझरहन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले स्वीकृत नलिई कसैले पनि विदेशी मुद्राको कारोबार गर्न पाइदैन । मुलुकभित्र विदेशी मुद्राको चलन गर्न अर्थात् कारोबार गर्न पनि पाइदैन ।

मनिचेन्जर

मनिचेन्जर त्यस्तो संस्था हो जसले विदेशी मुद्रालाई अन्य विदेशी मुद्रा वा स्थानीय मुद्रामा साटने सेवा प्रदान गर्दछ । मनिचेन्जरहरूले विभिन्न मुद्राको विनिमय दरअनुसार मुद्रा सटही गर्ने काम गर्दछन् । अमेरिकन डलर, युरो, पाउण्ड, येन जस्ता विदेशी मुद्राको कारोबार नेपालमा हुन्छ । विदेशी मुद्रा सटही गदा स्वीकृतिप्राप्त मनिचेन्जरबाट मात्र गर्नुपर्दछ । यी कम्पनीहरूले गर्ने विदेशी विनिमय कारोबारको सुपरिवेक्षण पनि नेपाल राष्ट्र बैंकले गर्दछ । अन्य क्षेत्रबाट गरिने आर्थिक कारोबार जोखिमपूर्ण हुन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमअनुसार इजाजतप्राप्त मनिएक्सचेन्ज कम्पनीहरूले व्यक्ति वा संस्थाको परिचय खुले कागजात साथमा लिएर आएका खण्डमा अमेरिकी डलर ट्राभल प्रयोजनका लागि २५०० सम्मको विदेशी मुद्रा सटही गर्न पाइन्छ । सोभन्दा बढीका हकमा आवश्यक थप प्रमाणसहित नेपाल राष्ट्र बैंकले समय समयमा तोकेबमोजिमको सीमा र सर्तका अधीनभित्र रही सटही गर्न पाइन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण

सामान्य अर्थमा भन्नुपर्दा कालो धनलाई सेतो बनाउनु नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । अर्थात् गैरकानुनी र अवैध रूपले कमाएको अशुद्ध सम्पत्तिलाई शुद्ध सम्पत्तिमा परिणत गर्नु नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । गैरकानुनी धनलाई कैने पनि किसिमले कानुनी धन भनी देखाउने काम गरेमा त्यसलाई अपराध मानिन्छ, र कानुनी रूपमा त्यस्तो व्यक्ति सजायको भागीदार पनि बन्न सक्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणले पार्ने नकारात्मक प्रभावहरू

- देशमा अपराध र भ्रष्टाचार बढने ।
- देशको अर्थतन्त्रमा तस्कर र माफियाको प्रभाव पर्ने ।
- वित्तीय क्षेत्रबाट अवैध रकम सङ्कलन भई लगानी हुने जोखिम बढन सक्ने ।
- वित्तीय अनुशासन कायम नहुने ।
- इमान्दारितापूर्वक आर्जन गर्ने व्यक्तिहरूको मनोबल खस्कने ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणका सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने कुरा

- कानुनले नगर्नु भनेको काम गर्नुहुँदैन ।
- घुस लिनु दिनु, कर छल्नु, ठग्नु, चोर्नु आदि गैरकानुनी कार्य हुन् ।
- गैरकानुनी काम गरेर कमाएको धन-सम्पत्ति नै कालो धन हो ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई रोक्न जहाँ र जहिले पनि स्रोत खोजिन्छ ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थामा निश्चेप राख्दा अनि घर, जग्गा र सुनचाँदी किन्दा पनि स्रोत खुलाउनुपर्दछ ।
- कालो धन कैने पनि बेला देशले जफत गर्न सक्दछ, जरिवाना हुन सक्छ, र जेल जाने अवस्थासमेत रहन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका

गैरकानुनी तरिकाले आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वैध वा शुद्ध बनाउन नदिने प्रक्रियालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण भनिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू नै सम्पत्ति शुद्धीकरणका माध्यम हुन सक्ने हुँदा यसको निवारणमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका ठूलो रहनेछ । यसो गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन २०६४, पहिलो संशोधन २०६८ र दोस्रो संशोधन २०७० मा निहित रहर कार्य गर्नुपर्दछ । यसका लागि निम्न कार्यहरू गर्नुपर्दछ :

- बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कुनै प्रकारको व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा शड्कास्पद कारोबारको पहिचान गरी वित्तीय जानकारी एकाइमा रिपोर्ट गर्नुपर्दछ ।
- नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेको सीमाभन्दा बढी रकमको कारोबार भएमा त्यस्ता व्यक्तिको पहिचान स्पष्ट रूपमा गर्नुपर्दछ ।

यसप्रकार मुलुकमा सम्पत्ति शुद्धीकरणका विरुद्ध अभियान चलाउन र कालो धन रोक्न बैंक तथा वित्तीय संस्था, नेपाल राष्ट्र बैंक र सरकारका अन्य धेरै निकायले समन्वयात्मक रूपमा काम गरिरहेका छन् ।

विप्रेषण

सामान्य अर्थमा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पैसा पठाउने कार्यलाई विप्रेषण (रेमिट्यान्स) भनिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनि ट्रान्सफर एजेन्सीहरूमार्फत एक स्थानबाट अर्को स्थानमा रकमान्तर गर्ने कार्य नै विप्रेषण हो । यस कार्यबापत बैंक तथा वित्तीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनि ट्रान्सफर एजेन्सीहरूले कमिसन प्राप्त गर्दछन् ।

विप्रेषणका प्रकार

अन्तर्राष्ट्रिय विप्रेषण

एउटा देशबाट अर्को देशमा पैसा पठाउने वा रकम स्थानान्तरण गर्ने कार्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय विप्रेषण भनिन्छ । यस्तो कारोबार विदेशी मुद्रामा हुने गर्दछ ।

विदेशमा बस्ने नेपालीहरूबाट मुलुकलाई उल्लेख्य मात्रामा विदेशी मुद्रा अर्थात् विप्रेषण प्राप्त हुने गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को पहिलो ११ महिनासम्ममा रु.१३ खर्ब २७ अर्ब ५१ करोड विप्रेषण भित्रिएको तथ्याङ्क रहेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकको अध्ययनअनुसार विगत दश वर्षमा विप्रेषण आप्रवाहको कुल गार्हस्थ उत्पादनसँगको औसत अनुपात २५ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यस्तो अनुपात २७.०० प्रतिशत थियो । एउटा अध्ययनअनुसार नेपालमा आएको विप्रेषणको ठूलो हिस्सा उपभोगमा नै खर्च हुने गरेको देखिएको छ ।

राष्ट्रिय विप्रेषण

एकै देशभित्र हुने रकमान्तरलाई राष्ट्रिय विप्रेषण भनिन्छ । यसमा स्थानीय मुद्राको मात्र कारोबार हुन्छ ।

विप्रेषणसम्बन्धी महत्त्वपूर्ण ज्ञानकारी

- रेमिट्यान्स पठाउँदा केही सेवा शुल्क तिर्नुपर्ने भए तापनि बैक तथा वितीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनि ट्रान्सफर एजेन्सीहरू (रेमिट्यान्स कम्पनी) बाट रकमान्तर गर्ने तरिका नै सबैभन्दा बढी सुरक्षित, भरपर्दो र औपचारिक तरिका हो ।
- विदेशमा आर्जन गरेको रकम औपचारिक माध्यमबाट नपठाई कुनै निजी व्यापारी, एजेन्ट, व्यक्ति वा दर्ता नभएका एजेन्सीमार्फत स्वदेशमा पठाउने वा स्वदेशबाट विदेशमा पठाउने कार्यलाई हुन्डी भनिन्छ । नेपालमा हुन्डीमार्फत रकमान्तर गर्नु वा विप्रेषण गर्नु गैरकानुनी कार्य मानिन्छ ।
- औपचारिक माध्यमहरूभन्दा कम सेवा शुल्क र बढी सटही दर प्राप्त हुने गरे पनि हुन्डी कारोबार कतै पनि दर्ता नहुने हुँदा यस माध्यमबाट पैसा पठाउँदा पठाएको पैसा डुब्न सक्ने, सम्पत्तिको स्रोत नखुल्ने, दाढी गर्नका लागि कुनै लिखित प्रपाण नरहने र गैरकानुनी भएकाले हुन्डीको कारोबारमा संलग्न दुवै पक्ष सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी कानुनी कारबाहीको भागीदार हुन सक्दछन् ।
- औपचारिक माध्यममार्फत प्राप्त हुने रेमिट्यान्सले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई टेवा दिई देश विकासमा मद्दत पुग्न जान्छ भने हुन्डीमार्फत गरिने कारोबारको कतै औपचारिक रेकर्ड नरहने र अधिकांश रकम विदेशमै विभिन्न अनौपचारिक वा गैरकानुनी प्रयोजनमा प्रयोग हुन सक्ने हुँदा मुलुकको अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्दछ । यसले गर्दा नेपालको कमाइ विदेशितर पलायन हुन सक्छ । गैरकानुनी क्रियाकलापले प्रोत्साहन पाउन सक्छ । तसर्थ हुन्डीबाट पैसा पठाउने कार्यलाई दुरुत्साहित गर्नु हरेक नागरिकको कर्तव्य हुन आउँछ ।
- विदेशबाट प्राप्त विप्रेषणलाई घर, जग्गा, गरगहना, गाडीलगायतका अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने प्रचलनलाई न्यूनीकरण गरी त्यस्तो रकमलाई उद्योग, व्यवसायलगायतका रोजगारी सिर्जना हुने उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न सकेमा दीर्घकालमा यसबाट व्यक्ति, समाज र राष्ट्र लाभान्वित हुन सक्छन् । यसका लागि वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारलाई बैक तथा रेमिट्यान्स कम्पनीमार्फत रकम पठाउन प्रशिक्षण दिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- रेमिट्यान्सबाट प्राप्त रकमलाई सकेसम्म कृषि, उद्योग, व्यापार-व्यवसाय जस्ता थप आम्दानी दिने उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्दछ । यदि यी काम गर्न अनुकूल नभएमा बैक तथा वितीय संस्थामा खाता खोली रकम जम्मा गरेमा आफूलाई व्याज आम्दानी भई फाइदा हुन्छ भने सोबाट उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी हुन गई उत्पादन, आय तथा रोजगारमा अभिवृद्धि भई राष्ट्रिनर्माणमा सहयोगसमेत पुगदछ ।

विप्रेषण पठाउँदा र उपयोग गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- रेमिट्यान्स पठाउँदा केही सेवा शुल्क तिर्नुपर्ने भए पनि बैक तथा वितीय संस्था वा अनुमतिप्राप्त मनि ट्रान्सफर एजेन्सीहरू (रेमिट्यान्स कम्पनी) बाट रकमान्तर गर्ने तरिका नै सबैभन्दा बढी सुरक्षित, भरपर्दो र औपचारिक तरिका हो ।

- विदेशमा आर्जन गरेको रकम औपचारिक माध्यमबाट नपठाई कुनै निजी व्यापारी, एजेन्ट, व्यक्ति वा दर्ता नभएका एजेन्सीमार्फत स्वदेशमा पठाउने वा स्वदेशबाट विदेशमा पठाउने कार्यलाई हुन्डी भनिन्छ । नेपालमा हुन्डीमार्फत रकमान्तर गर्नु वा विप्रेषण गर्नु गैरकानुनी कार्य हो ।
- औपचारिक माध्यममार्फत प्राप्त हुने रेमिट्यान्सले मुलकको अर्थतन्त्रलाई टेवा दिई देश विकासमा महत पुग्न जान्छ भने हुन्डीमार्फत गरिने कारोबारको कतौ औपचारिक रेकर्ड नरहने र अधिकाश रकम विदेशमा नै विभिन्न अनौपचारिक वा गैरकानुनी प्रयोजनमा प्रयोग हुन सक्ने हुँदा मुलकको अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्छ ।
- विदेशबाट प्राप्त विप्रेषणलाई घर, जग्गा, गरगहना, गाडीलगायतका अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने प्रचलनलाई न्यूनीकरण गरी त्यस्तो रकमलाई उद्योग, व्यवसायलगायतका रोजगारी सिर्जना हुने उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न सकेमा दीर्घकालमा यसबाट व्यक्ति, समाज र राष्ट्र लाभान्वित हुनु सक्छन् । यसका लागि वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारलाई बैक तथा रेमिट्यान्स कम्पनीमार्फत रकम पठाउन प्रशिक्षण दिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- रेमिट्यान्सबाट प्राप्त रकमलाई सकेसम्म कृषि, उद्योग, व्यापार-व्यवसाय जस्ता थप आम्दानी दिने उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्दछ । यदि यी काम गर्न अनुकूल नभएमा बैक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोलेर राखेमा आफूलाई व्याज आम्दानी भई फाइदा हुन्छ भने अरुबाट सोको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी हुन गई उत्पादन, आय तथा रोजगारी अभिवृद्धि भई राष्ट्रनिर्माणमा सहयोगसमेत पुग्दछ ।

हाल रेमिट्यान्स औपचारिक माध्यमबाट देशमा भित्रियोस् भन्ने अभिप्रायले बैक तथा वित्तीय संस्थाले रेमिट्यान्स बचत खातामा साधारण बचत खाताभन्दा बढी व्याज र रेमिट्यान्स मुद्र्दी खातामा साधारण मुद्र्दी खाताभन्दा बढी व्याज दिइरहेका छन् जुन नेपाल बैक लिमिटेडमा पनि उपलब्ध छ ।

रेमिट्यान्स पठाउदा औपचारिक माध्यमबाट नात्र पठाउने जारै साथै रेमिट्यान्सबाट
प्राप्त रकमलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी जारै ।

बीमा

बीमा भनेको जोखिमबाट सुरक्षा प्रदान गर्ने एक प्रकारको सम्झौता हो जसमा व्यक्ति वा संस्थाले नियमित रूपमा निश्चित रकम (प्रिमियम) का रूपमा बीमा कम्पनीलाई तिर्छन् । मानव समाजमा विपत्ति वा जोखिमका पर्याप्त सम्भावना हुन्छन् । व्यक्तिगत जीवन, रोजगारी, व्यावसायिक कारोबार आदि सबैमा धेरथोर जोखिम रहन्छ । उद्यम व्यवसाय गर्दा विभिन्न प्रकारका भवितव्य तथा दुर्घटना भई क्षति हुन सक्छ । यसप्रकारका अनिश्चित जोखिमहरूबाट बच्ने उपाय बीमाबाट प्राप्त हुन्छ । भविष्यमा आउन सक्ने विभिन्न प्रकारका जोखिमलाई अन्यत्र हस्तान्तरण गरी सोबाट भएको क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने माध्यम नै बीमा हो । दुर्घटना सधै

अनिश्चित हुने भएकाले सबैका लागि क्षतिपूर्ति दिने नभई प्राप्त वा जम्मा भएको बीमा शुल्क कोषबाट क्षति हुने व्यक्ति वा संस्थालाई क्षति भए जति बराबरको रकम मात्र भुक्तानी दिने व्यवस्था बीमाले गर्दछ ।

बीमाका प्रकार

बीमा मुख्यतः जीवन र निर्जीवन गरी दुई प्रकारको हुन्छ ।

जीवन बीमा

बीमित व्यक्तिको जीवनसँग सम्बन्धित जोखिमलाई समेट्ने बीमालाई जीवन बीमा भनिन्छ । जीवन बीमाअन्तर्गत आजीवन जीवन बीमा, सावधिक जीवन बीमा र म्यादी जीवन बीमा रहेका हुन्छन् ।

निर्जीवन बीमा

जीवन बीमावाहेक अन्य सम्पत्ति, दुर्घटना वा अन्य जोखिमलाई समेट्ने बीमालाई निर्जीवन बीमा भनिन्छ । निर्जीवन बीमाअन्तर्गत अग्नि बीमा, सामुद्रिक (मार्गस्थ सामान) बीमा, हवाई बीमा, मोटर बीमा, इन्जिनियरिङ बीमा र विविध बीमा आदि रहेका छन् ।

बीमा गर्नुअघि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- बीमा सेवा प्रदान गर्ने संस्था बीमा समितिमा दर्ता भएको आधिकारिक बीमा कम्पनी हो वा होइन भनी यकिन गर्नुपर्दछ ।
- बीमालेखमा इच्छाइएको व्यक्तिका बारेमा प्रस्त उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- कुनै जोखिम सबैभन्दा बढी सम्भाव्य छ र बीमापश्चात् सो जोखिम सुरक्षण हुन्छ/हुँदैन सोका बारेमा पूर्ण जानकारी हुनुपर्दछ ।
- बीमा गर्दा आफूले तोकिएको रकम बराबर बीमा शुल्क बीमा अवधिभरि तिर्न सकिन्छ कि सकिन्दैन सोबारेमा पनि ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ ।
- बीमा गरिसकेपछि बीमालेखमा उल्लिखित सम्पूर्ण विवरण, सर्त, सुविधा र अन्य प्रावधानहरू होसियारीपूर्वक पढ्नुपर्दछ । यदि आफूले चाहेबमोजिम भएको रहेन्छ भने सम्बन्धित बीमकसँग तुरन्तै सम्पर्क राख्नुपर्दछ ।
- बीमाशुल्क बुझाउँदा र प्रस्ताव फाराम भर्दा सहयोग लिइने व्यक्ति (बीमा अभिकर्ता) बीमा समितिबाट आधिकारिक रूपमा इजाजत पाएको हो वा होइन सो यकिन गरेर मात्र निजलाई विश्वास गर्नुपर्दछ ।
- बीमाशुल्क भुक्तानी गरेपछि अनिवार्य रूपमा नगद बुझेको भर्पाई लिनुपर्दछ र सो भर्पाई आफूसँग सुरक्षित राख्नुपर्दछ ।
- बीमा गरिएको व्यहोरा घर-परिवारका सदस्यलाई जानकारी गराउनुपर्दछ । कम्तीमा इच्छाइएको व्यक्तिलाई सोको जानकारी दिनुपर्दछ ।
- बीमालेख नवीकरण मिति ख्याल गरी यथासमयमा बीमाशुल्क भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
- बीमासम्बन्धी सम्पूर्ण कागजातहरू (बीमालेख, नगद बुझाएको रसिद आदि) एउटै फाइलमा फाइलिङ गरी घरजग्गाको लालपुर्जाजस्तै सुरक्षित राख्नुपर्दछ । रकम भुक्तानी लिने प्रयोजनका लागि यी कागजात आवश्यक पर्दछन् ।

बीमा गर्ने प्रक्रियाहरू

क) जीवन बीमाका लागि

१. आफ्नो जीवनको वा आफ्नो सम्पत्तिको पूर्ण विवरण र मूल्यसहितको प्रस्तावना तयार पार्ने । यसको अर्थ बीमा कम्पनी वा सोका अभिकर्ताले भनेअनुसारको फाराममा सत्यतथ्य जानकारी दिई भर्ने ।
२. यदि व्यक्तिको बीमा गर्ने हो भने आफूले आफ्नो स्वास्थ्यका बारेमा जानकारी दिने र कम्पनीले तोकेको चिकित्सककहाँ गएर स्वास्थ्य जाँच गरेको गोप्य प्रतिवेदन बुझाउने ।
३. अभिकर्ताको गोप्य प्रतिवेदन : बीमा कम्पनीले अभिकर्ताबाट बीमा गर्न चाहेका व्यक्तिको सामाजिक, आर्थिक एवम् अन्य जानकारी माग गर्दछ ।
४. उमेरको प्रमाण : जीवन बीमामा उमेरको महत्त्व हुने भएकाले उमेर स्पष्ट हुने प्रमाणको कागजात पेस गर्नुपर्छ । उमेरका आधारमा प्रिमियम रकम फरक पर्न सक्दछ ।
५. प्रस्तावना स्वीकार : यदि सम्पूर्ण जानकारीहरू रुजु गर्दा सत्य देखिएमा बीमा कम्पनीले प्रस्ताव स्वीकार गरी प्रिमियमको रकम माग गर्दछ ।
६. प्रिमियमको रकम बुझाइसकेपछि कम्पनीले बीमा भएको बीमालेख प्रदान गर्दछ ।

ख) निर्जीवन बीमा गर्नु परेमा

१. आफूले बीमा गर्न चाहेको सम्पत्तिको विस्तृत विवरणसहितको फाराम भर्ने ।
२. बीमा कम्पनीले आफ्ना सर्वेक्षकमार्फत सम्पत्तिको विस्तृत अध्ययन गर्दछ ।
३. यदि सर्वे गर्दा दिएका जानकारीहरू ठीक भएमा स्वीकार गर्दछ र प्रिमियमको रकम भुक्तानी गर्न निर्देश गर्दछ ।
४. प्रिमियमको रकम भुक्तानी गरिसकेपछि अग्रिन, दुर्घटना, प्राकृतिक विपत्ति आदि तोकी बीमालेख प्रदान गर्दछ ।

भविष्यगा हुन सक्ने जोखिम र आफ्नो आठदानीको मूल्याङ्कन गरी बीमा जारौं ।

डिजिटल बैंकिङ

डिजिटल बैंकिङ भन्नाले विद्युतीय मेसिनका सहायताले बैंक तथा ग्राहकको प्रत्यक्ष सम्पर्कविना नै बैंकले ग्राहकलाई प्रदान गर्न सक्ने विभिन्न किसिमका वित्तीय सेवा भन्ने बुझिन्छ । यसअन्तर्गत एटिएम, मोबाइल बैंकिङ, कार्ड, इन्टरनेट बैंकिङलगायतका उपकरण पर्दछन् । यस खाले प्रविधिका माध्यमबाट ग्राहकहरूले बैंकका बारेमा विभिन्न सूचना प्राप्त गर्नुका साथै रकम हस्तान्तरण गर्न सम्बन्धितका सेवाहरू प्राप्त गर्दछन् । यस्तो प्रविधिका माध्यमबाट बैंक खातासम्बन्धी जानकारी, आवश्यक रकमको रकमान्तर, आवश्यक रकम राख्ने तथा भिक्ने लगायतका सेवा सुविधाहरू पनि प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

सूचना प्रविधिको विकाससँगै विद्युतीय मुद्राको नयाँ उपकरण र प्रयोगसमेत बढौ गएका छन् । यस्ता साधनले पैसाको कारोबारको मात्रा घटाउनाका साथै भुक्तानी गर्नका लागि पैसा नै

बोक्नुपर्ने भन्नक्टबाट मुक्त गराएका छन् । यसले गर्दा पैसाको लेनदेन तथा भुक्तानीलाई अझ सुरक्षित र छिठोछिरीतो बनाएको छ । यसबाट नगदको प्रयोग कम हुन गर्ई मुद्रा व्यवस्थापनमा गर्नुपर्ने राज्यको खर्च न्यूनीकरणमा समेत मद्दत पुगेको छ ।

मोबाइल बैंकिङ

यो सर्वाधिक प्रयोग हुने डिजिटल बैंकिङ सेवा हो । नेपाल बैंकको सन्दर्भमा मोबाइलमा NBL Bank Smart XP App download गरी यो सुविधा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

मोबाइल बैंकिङका फाइदाहरू

- मोबाइलमा रिचार्ज (Top up) गर्न सकिने ।
- बैंकका शाखाहरू, एटिएम, विनिमय दर र सम्पर्क नम्बरहरू थाहा पाउन सकिने ।
- E-sewa, Khalti, IME Pay, Prabhu Pay, Mocco लगायतका वालेटहरू लोड गर्न सकिने ।
- बैंक खाताको व्यालेन्स थाहा पाउन सकिने ।
- क्रेडिट कार्ड बिल भुक्तानी गर्न सकिने ।
- एक बैंकको खाताबाट अर्को बैंक खातामा रकम पठाउन (fund transfer) सकिने ।
- विजुली बत्तीको बिल, टेलिफोनको बिल इत्यादिको भुक्तानी (Utility payment) गर्न सकिने ।
- खानेपानीको बिल, हवाइजहाजको टिकट, बीमा प्रिमियम भुक्तानी, स्कुल तथा कलेजको fee र इन्टरनेटको बिल भुक्तानी पनि गर्न सकिने ।

इन्टरनेट बैंकिङ

इन्टरनेट बैंकिङ सुविधा प्राप्त गर्नका लागि बैंकमा खाता खोली इन्टरनेट बैंकिङ सुविधा रजिस्ट्रेसन गर्नुपर्दछ । त्यसपछि ब्राउजरमा गर्ई बैंकको इन्टरनेट बैंकिङ लिङ्कमा गर्ई login गर्ने । जस्तो कि नेपाल बैंकका लागि ebank.nepalbank.com.np लिङ्कमा गर्ई login Username / password राखी कारोबार गर्ने । यसबाट पनि नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकिबमोजिमको सीमासम्मको रकम मात्र कारोबार गर्न सकिन्छ ।

इन्टरनेट बैंकिङका फाइदाहरू

- मोबाइल बैंकिङकै सुविधाहरू यसमा पनि हुन्छन् तर यसमा कारोबारको लिमिट बढी हुन्छ ।
- स्कुल, कलेज, कपोरेट हाउसहरूले स्टाफहरूको खातामा तलब जम्मा गर्न सक्छन् ।
- इन्टरनेट बैंकिङ प्रयोग गरी विदेशबाट पनि खाता खोली रकम ट्रान्सफर गर्न सकिन्छ ।
- सेवाग्राहीको समय र पैसाको बचत हुन्छ ।

अनलाइन खाता खोल्ने (Online Account Opening)

घरबाटे इन्टरनेटका माध्यमबाट अनलाइन खाता खोल्न सकिन्छ । खाता खोल्नका लागि बैंकमा उपस्थित भइरहनुपर्ने भन्नक्ट हुँदैन । तर पछि ग्राहक पहिचान (KYC update) लगायतका कम्प्लायन्ससम्बन्धी कार्यका लागि बैंकमा उपस्थित हुनुपर्ने हुन्छ ।

नागरिक एप

यो नेपाल सरकारले जारी गरेको APP हो । यो APP प्रयोग गरी घरबाटै सजिलै खाता खोल्न सकिन्छ । यस एपमा नै खाता खोल्ने व्यक्तिको सम्पूर्ण आधिकारिक जानकारीहरू उपलब्ध हुने भएकाले बैंक शाखामा उपस्थित भइरहनुपर्दैन । यस एपमार्फत खाता खोल्दा बैंकले खातामा रु १०० जम्मा गरिदिन्छ ।

क्युआर कोड

सामान खरिद गर्ने र भुक्तानी गर्ने आधुनिक प्रविधि नै क्युआर कोड हो । क्युआर कोड (QR Code) भन्नाले Quick Receive code भन्ने बुझिन्छ । बैंकमा व्यवसायीहरूले संस्थागत खाता खोलेपछि बैंकले उनीहरूलाई आवश्यकताअनुसार क्युआर कोड दिन्छ । बैंकको मोबाइल बैंकिङ login गरी क्युआर कोडमा स्क्यान गरेपछि व्यवसायीहरूको खातामा रकम जम्मा हुने गर्दछ । यसको प्रयोग साना किराना तथा चिया पसलदेखि स्कुल, कलेज, ठूला सपिड मल र हस्पिटलहरूमा समेत बढौदै गाइरहेको छ । हाल Fone Pay, Nepal Pay ले नेपालमा क्युआर कोडको सेवा दिई आइरहेका छन् ।

एटिएम कार्ड / डेबिट कार्ड

एटिएम (Automated Teller Machine-ATM) कार्ड एक किसिमको विद्युतीय कार्ड हो । कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोलिसकेपछि सो सेवा सञ्चालन गरेको बैंकले ग्राहकलाई एटिएम कार्ड (ATM Card) उपलब्ध गराउँछ । यस कार्डमार्फत मेसिनका सहायताबाट आफ्नो खातामा भएसम्मको रकम फिक्न र खाताको मौज्जात विवरणबारे जानकारी लिन सकिन्छ । खातामा भएजित रकम मात्र चलाउन पाइने हुँदा यसलाई डेबिट कार्ड पनि भन्ने गरिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले खातावालालाई कार्ड उपलब्ध गराउँदा कार्डका साथ गोप्य पिन नम्बर (Pin Number) पनि उपलब्ध गराउँछ । ATM मेसिन कम्प्युटरका सहायताबाट बैंकको निर्देशनअनुसार चल्ने भएकाले सो कार्ड मेसिनमा छिराउने वित्तिकै उसले पिन नम्बर माग गर्दछ । सेवाग्राहीले आफ्नो गोप्य पिन नम्बर टाइप गरेपछि खातामा पैसा छ भने मेसिनले नियमानुसारको रकम प्रदान गर्दछ । यसरी ATM कार्डबाट रकम फिक्दा दैनिक रूपमा तोकिएको रकमको सीमासम्म मात्रै फिक्न मिल्छ । ATM कार्ड र यसको पिन नम्बर जहिले पनि सुरक्षित राख्नुपर्दैन । ATM कार्डका साथ बैंकले दिएको उपयुक्त पिन नम्बर कसेलाई पनि भन्नु वा सुनाउनुहुँदैन । कार्ड हरायो भने सो कार्ड पाउने व्यक्तिले कार्डको दुरुपयोग गरी नौक्सान पुऱ्याउन सक्छ ।

आजको युगमा ATM कार्डको प्रयोग बढ्दो क्रममा छ । नेपाल राष्ट्र बैंकको आँकडाअनुसार २०८१ जेठ मसान्तसम्ममा १ करोड २९ लाखका हाराहारीमा ATM कार्ड प्रयोगमा आएको देखिन्छ । सेवाग्राहीलाई अपभर्ट रकमको आवश्यकता परेका खण्डमा र बैंक बन्द भएका अवस्थामा समेत ATM कार्डको प्रयोग गरी जुनसुकै समयमा रकम फिक्न सक्ने सुविधा प्राप्त भएको छ । यसबाट एकातिर सेवाग्राहीको समयको बचत हुन्छ भने अर्कातिर बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई आफ्ना कर्मचारीले गनुपर्ने काम घटन गई बैंक सञ्चालन खर्चमा समेत न्यूनीकरण हुन गएको छ ।

क्रेडिट कार्ड

क्रेडिट कार्ड पनि बैंकले सेवाग्राहीलाई उपलब्ध गराउने विद्युतीय कार्ड नै हो । यसलाई उधारो कार्ड पनि भन्न सकिन्छ । यो कार्ड कुनै पनि बैंक तथा वितीय संस्थाले आफ्ना विश्वासिला ग्राहकलाई जारी गर्दछ । यस कार्डद्वारा सेवाग्राहीले आफूसँग पैसा नहुँदा पनि वस्तु तथा सेवा खरिद गर्न सक्दछ । सो कार्डमार्फत बैंक तथा वितीय संस्थाले सेवाग्राहीलाई ऋणको एक सीमा तोकिदिने गर्दछ । सरसामान खरिद गरिसकेपछि सेवाग्राहीले पैसा भुक्तान गर्न कार्डको प्रयोग गर्दछन् । यस कार्डबाट तोकिएको सीमासम्म नगद भिक्न पनि सक्दछन् । बैंकिङ क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको विकाससँगै क्रेडिट कार्डको प्रयोग अत्यावश्यक बन्दै गएको छ । यसमा पनि एक पिन नम्बर आवश्यक पर्दछ । सो पिन नम्बर सधैँ गोप्य राख्नुपर्छ ।

नेपाल बैंक लिमिटेडले आफ्ना ग्राहकरूलाई आम्दानीका आधारमा हाल रु. २० हजारदेखि रु. पाँच लाखसम्म सीमा तोकी यो कार्ड जारी गर्ने गरेको छ । खातावालाले उपभोग गरेको रकम निश्चित ४५ दिनको अवधिभित्र बैंकमा जम्मा गर्नुपर्ने सर्तमा अधिकांश बैंक तथा वितीय संस्थाहरूले क्रेडिट कार्ड जारी गर्ने प्रचलन लोकप्रिय बन्दै गएको छ ।

एबिबिएस (ABBS)

बैंक तथा वितीय संस्थाले ग्राहकलाई दिएको यो एउटा यस्तो सुविधा हो जसमा ग्राहकलाई कुनै पनि बैंकको एउटा शाखामा खाता खोली खाताको सञ्चालन जुनसुकै शाखाबाट पनि गर्न सक्ने सुविधा प्रदान गरिएको हुन्छ । यसको अर्थ एक शाखामा खाता खोल्ने ग्राहकले देशभरिका सम्पूर्ण शाखाबाट खातामा पैसा राख्न र भिक्न सक्दछ । यसले नगद बोकेर हिँडनुपर्ने जोखिमलाई कम गर्दछ ।

ट्राभल कार्ड (Travel Card /Dollar Card)

विदेश जानेहरूका लागि उपयोगी कार्ड नै डलर कार्ड हो । नेपाल राष्ट्र बैंकले तोके बमोजिमसम्मको रकम यस कार्डमार्फत भिक्ने प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था छ, र यो सीमा समय समयमा परिवर्तन हुन सक्दछ । विदेश जानेहरूले ATM प्रयोग गरी विदेशमा सो रकम भिक्न सक्दछन् ।

प्रिपेड कार्ड

यो पनि विदेशी मुद्रामा जारी गरिने कार्ड हो । विदेशबाट अनलाइन सामान र सेवा खरिद गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेबमोजिम प्रति वर्ष ५०० USD सम्म यस कार्डमार्फत भुक्तानी गर्न सकिन्छ ।

डिजिटल कारोबारको महत्त्व

- सरल र सहज
- कारोबार छिटो र छरिटो हुने
- न्यून कारोबार लागत
- आफूलाई पायक परेको समयमा कारोबार गर्न सकिने

डिजिटल कारोबार गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानी

- बलियो पासवर्ड (अक्षर, अड्क र विशेष चिन्हहरूको संयुक्त प्रयोग) बनाउनुपर्ने ।
- बैकिङ एपलाई नियमित रूपमा अपडेट गर्नुपर्ने ।
- सार्वजनिक वा असुरक्षित WiFi नेटवर्कमा डिजिटल बैकिङ सेवा प्रयोग नगर्ने ।
- आफ्नो कार्य समाप्तिपछि बैकिङ एप वा वेभसाइटबाट लग आउट हुने ।
- पिन, ओटिपीहरू कसैसँग साभा नगर्ने ।
- एसएमएस अलर्ट वा इमेल अलर्ट सक्रिय गरी आफ्नो कारोबारको रेखदेख गर्ने ।
- चिट्ठा परेको प्रलोभनमा पार्ने, अपरिचित व्यक्तिबाट विभिन्न बहानामा पासवर्ड र ओटिपी मार्गने, प्रलोभन देखाई रकम असुले जस्ता आपराधिक क्रियाकलाप बढ़दै गएको हुँदा त्यसप्रति सजग हुनु आवश्यक छ ।

डिजिटल बैकिङ/विद्युतीय कारोबारसम्बन्धी महत्वपूर्ण जानकारी

- नेपालको सूचना प्रविधि तथा सञ्चार मन्त्रालयले सन् २०१९ मा डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क जारी गरेको छ ।
- हाल नेपालमा ९ वटा भुक्तानी प्रणाली सञ्चालक संस्था (PSOs) र २६ वटा भुक्तानी सेवाप्रदायक संस्था (PSPs) रहेका छन् ।
- भुक्तानी सेवाप्रदायक संस्थाहरू त्यस्ता संस्था हुन् जसले विद्युतीय माध्यमबाट देशभित्र र बाहिर रकम ट्रान्सफर गर्ने र अन्य दायित्व भुक्तानी गर्ने गर्दछन् । भुक्तानी प्रणाली सञ्चालक त्यस्ता संस्थाहरू हुन् जसले भुक्तानीसम्बन्धी कार्यका साथै व्यवस्थापन र क्रियारिडका कार्यसमेत गर्ने गर्दछन् । नेपाल राष्ट्र बैंकले अनुमतिप्राप्त वित्तीय संस्थाहरूलाई भुक्तानी प्रणालीसम्बन्धी एकीकृत निर्देशन २०७८ जारी गरेको छ ।
- विद्युतीय कारोबारमा आरटिजिएस, एटिएम, वालेट, मोबाइल बैकिङ, कनेक्ट आइपीएसलगायतका माध्यमबाट कारोबार भइरहेको उल्लेख छ ।
- नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित २०८१ जेष्ठ मसान्तसम्मको तथ्याइकअनुसार क, ख र ग वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाअन्तर्गत मोबाइल बैकिङका ग्राहक २,४३,६३,७७६, इन्टरनेट बैकिङका ग्राहक १९,४५,७३६, डेविट कार्डको सङ्ख्या १,२९,२७,८५०, केंडिट कार्डको सङ्ख्या २,८७,५२२, प्रिपेड कार्डको सङ्ख्या १,७३,९६४ र ATM को सङ्ख्या ५१८२ रहेका छन् ।

कुरै पनि आर्थिक प्रलोभनमा परी विठ्ठा परेको, लगानीको प्रस्तावयुक्त फोन कल WhatsApp, Viber, email, Messenger का क्यासेजहरूमा कसैले विश्वास नगरौं ।

गुनासो व्यवस्थापन

बैंकमा ग्राहकहरूले सेवा लिने कममा उत्पन्न हुने कठिनाइ एवम् असन्तुष्टि सुजना हुने अवस्थालाई नै गुनासो भनिन्छ । ग्राहकहरूलाई बैंकले दिने सुविधाहरूमा कमी आएमा वा बैंक र ग्राहकका बीचमा गुनासाहरू भएमा ग्राहकले बैंकको सम्बन्धित शाखामा गुनासो लेखाउन सक्छन् । ग्राहक सेवामा ढिलासुस्ती, बैंकले दिने सेवा प्रवाहमा भएका कमी/कमजोरी, विनाजानकारी व्याजदरलगायतका शुल्कमा वृद्धि, कर्जा प्रशोधन हुँदा लान्ने समय र बैंक शुल्क र कमिसन आदिका वारेमा गुनासाहरू हुन सक्छन् । ग्राहकले बैंक तथा वितीय संस्थामा कारोबार गर्दाका बखत महसुस गरेका कमजोरीहरू समयमै सम्बन्धित बैंक तथा वितीय संस्थामा जानकारी गराउनुपर्दछ । यसबाहेक नेपाल राष्ट्र बैंकमा सोभै गुनासाहरू दर्ता गर्न पनि सकिन्छ ।

सेवा प्रवाहका कममा गुनासो आउनु सामान्य भए तापनि त्यसको उचित समाधान निकाली त्यस्ता गुनासाहरू दोहारिन नदिनु नै गुनासो व्यवस्थापन हो ।

बैंक तथा वितीय संस्थामा गुनासो व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्थाहरू

ग्राहकहरूलाई बैंकले दिने सुविधाहरूमा कमी आएमा वा बैंक र ग्राहकका बीचमा गुनासाहरू भएमा ग्राहकले बैंकको सम्बन्धित शाखामा गुनासो लेखाउन सक्छन् । सामान्यतया: उक्त शाखाको सहायक शाखा प्रबन्धक नै गुनासो सुनुवाइ अधिकारीका रूपमा रहन्छ । सहायक शाखा प्रबन्धकले ग्राहकलाई बोलाई वा नबोलाई उक्त गुनासोका सम्बन्धमा खोजतलास गरी कमजोरी भएको देखिएमा गुनासोको सुनुवाइ गर्दछ, तर गुनासो आफ्नो कावुभन्दा बाहिर भएमा उक्त गुनासोलाई शाखा प्रबन्धक, प्रादेशिक कार्यालय हुँदै प्रधान कार्यालयमा पठाउँछ । सम्बन्धित शाखाका प्रबन्धकले गुनासो सुनुवाइ नगरेमा सीधै प्रादेशिक कार्यालय र प्रधान कार्यालयमा पनि उजुरी गर्न सकिन्छ । नेपाल बैंक लिमिटेडका हकमा सुशासन डिभिजनअन्तर्गत गुनासो सुनुवाइका लागि gunaso@nepalbank.com.np मा इमेल गर्न सकिन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकका अनुसार प्रत्येक बैंक तथा वितीय संस्थामा गुनासो सुनुवाइ अधिकारीको व्यवस्था भएको हुनुपर्दछ । गुनासो सुन्ने अधिकृतको नाम, सम्पर्क नम्बर र इमेल बैंकको वेभसाइटमा समेत उल्लेख गरेको हुनुपर्दछ । बैंकका शाखाहरूमा ग्राहकले स्पष्ट देख्ने गरी सुझाव पेटिकाको व्यवस्था गर्ने र गुनासो सुनुवाइ अधिकारीको आधिकारिक इमेल र फोन नम्बरसमेत रहेको सूचना पनि राखिएको हुनुपर्दछ ।

गुनासो दर्ता कसरी गर्ने

- सहायक शाखा प्रबन्धकसँग सम्पर्क गर्ने ।
- ग्राहक सेवा केन्द्रको फोन नम्बरमा सम्पर्क गर्ने ।
- आपना गुनासाहरू बैंकमा राखिएको सुझाव पेटिकामा राखिदिने ।
- विद्युतीय माध्यमका रूपमा रहेका इमेल, एसएमएस लगायतका सम्बन्धित सामाजिक सञ्जालका रूपमा मेसेन्जर र भाइवरबाट पनि गुनासाहरू राख्न सकिन्छ ।
- यदि बैंकिङ कारोबारका कममा बैंक तथा वितीय संस्थाबाट आफूलाई अन्याय भएको र सोबापत मानसिक र भौतिक धर्ति वेहोनुपरेको र बैंक तथा वितीय संस्थाको गुनासो सुनुवाइमा आफू सन्तुष्ट नभएमा प्रहरीमा उजुरी दिन तथा अन्य कानुनी उपचार खोज सकिन्छ ।

कर्जा, विद्युतीय कारोबार, सेवा शुल्क वा अन्य बैंकिङ कारोबारसम्बन्धी गुनासो भएमा सर्चबन्धित बैंक तथा वितीय संस्थामा उजुरी गर्ने पाउनु तपाईंको अधिकार हो ।

शपिङ गर्नलाई नेपाल बैंकको **CREDIT CARD**

दुहैच नि !

अब रोकिने धैनन् खुशीका पलहरु...

NBL Debit/ATM Card सुधाक्षा Tips

- 01 आपलो ATM Card को पिन गर्नवर अलालाई नमस्तुहोस्।
- 02 ATM Card को पिन नरनर परिवर्तनि गर्नुहोस्।
- 03 कार्ड हराएमा चोरी माछा तुलनात्रै क्रेकमा रिपोर्ट गर्नुहोस्।
- 04 प्रत्येक कारोबार पछि SMS र Email जाँच गर्नुहोस्।
- 05 नियमित रूपमा खाता तिवरण जाँच गर्नुहोस्।
- 06 SMS Alert आउँदैन मने सो सुविधा लिनुहोस्।

कल सेन्टर: ०१-५६७९१९९
24/7

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

प्रमाण पत्रालय: नेपाल बैंक
काठमाडौं, नेपाल - ३८५००१००
फोन नं.: +९७७१५५००२५५२३
ईमाइल: info@nepalbank.com.np

बैंकको परिसर: नेपाल
नेपाल बैंक लिमिटेड
ठाउँ नं.: नेपाल बैंक
पोस्ट ऑफिस नं.: ३८५००१००

वेबसाइट: www.nepalbank.com.np

लगानी गर्ने स्मार्ट दणनीतिहरू

स्पष्ट लक्ष्यहरू तय गर्नुहोस्

आफ्ना कार्यहरू अनुसारले विशेष वित्तीय लक्ष्यहरूलाई परिमाणित गर्नुहोस्।

एउटा बजेट सिर्जना गर्नुहोस्

खर्च, बचत र लगानीका लागि एकम छुट्याउनुहोस्।

आप्तकालीनका लागि बचत गर्नुहोस्

आप्तकालीन कोष निर्माण गर्नुहोस्।

बुढिमानीपूर्वक लगानी गर्नुहोस्

लगानीलाई विविधीकरण गर्नुहोस् र दीर्घकालीन वृद्धिलाई विचार गर्नुहोस्।

नियमित रूपमा समीक्षा गर्नुहोस्

प्रगति अनुगमन गर्नुहोस् र तदनुसार योजनाहरू समायोजन गर्नुहोस्।

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

प्रधान कार्यालय: धर्मपथ, काठमाडौं
काल सेन्टर: ०१-५७५७२२२
टोल फ्री नं.: ९८५००९३०३०३

नेपालको पहिलो बैंक
www.nepalbank.com.np